

Papirløse migranter

En undersøkelse av situasjonen for mennesker uten lovlig opphold i Norge, og humanitære tiltak for denne gruppen i andre europeiske land

En rapport fra
Stiftelsen Kirkens Bymisjon Oslo,
Mangfold & Oppvekst

Av prosjektleder Solveig Holmedal Ottesen

**KIRKENS
BYMISJON**

O S L O

Innholdsfortegnelse

Forord	3		
DEL 1:		DEL 3:	
BAKGRUNN OG AVKLARINGER	4	ANDRE EUROPEISKE LAND	22
Innledning	4	Den europeiske konteksten	
Prosjekt Papirløse Migranter	4	generelt	22
Bakgrunn	4	Sverige	23
Målsetning	4	Helsetilbud	23
Metoder og datainnsamling	5	Tiltak for barn	24
Begreper og fakta	6	Nederland	25
Begrepsbruk	6	Koordinering og henvisning	25
Målgruppen og landskapet rundt	6	Helse- og boligtiltak	25
		Frankrike	26
		Helseklinikk	26
DEL 2:		Besøksordning	27
PAPIRLØSE MIGRANTERS		Spania	27
LIVSSITUASJON	9	Tiltak for afrikanske migranter	28
Problemer, dilemmaer og		Boligtiltak	28
utfordringer	9	Sveits	29
Dagligdagse utfordringer		Informasjonscenter	29
og sosial kontakt	9	Den norske konteksten	30
Helse - fysisk og psykisk	10	Ulikheter og hindringer	30
Arbeid og bolig	11		
Spesielt marginaliserte			
og utsatte grupper	12	DEL 4:	
Retur versus et liv i skjul	13	ENGASJEMENT OG PERSPEKTIV	31
Rettigheter og juridisk stilling	14	Forpliktelser og refleksjon	31
Oppholdsgrunnlag	14	Menneskerettigheter	31
Tilgang og rett til helsetjenester	15	Helse og likebehandling	32
Rett til opphold under behandling	16	Etisk humanitært perspektiv	32
Økonomisk stønad og ytelser	17	Globalt perspektiv	33
Rett til et sted å bo	17	Oppsummering og anbefaling	34
Barn og skole	17	Kilder	35
Papirløse migranter har rettigheter	18		
Møter med papirløse migranter	18		
Kirkens Bymisjons virksomheter	18		
Sosial- og helsetjenester	19		
Organisasjoner, religiøse miljøer			
og forskning	20		
Maktesløshet, sivil ulydighet og			
ansvarsfraskrivelse	20		
Motivasjon til retur	21		

Forord

Det finnes mennesker som lever i skjul i Norge. Til nå har vi visst relativt lite om dem, hvor mange de er, eller hva slags livssituasjon de lever under.

Vi har derfor ønsket å bli bedre kjent med forholdene for mennesker uten lovlig opphold her i landet. Hvordan lever de? Hva er deres behov? Hva er deres faktiske rettigheter, og i hvilken grad blir de oppfylt?

Og vi har spurt oss om noe kan gjøres, og om Kirkens Bymisjon kan ta et spesielt ansvar i forhold til denne gruppens humanitære behov.

Situasjonen i Norge er ikke enestående. Derfor har vi gjort undersøkelsen i sammenlignende perspektiv. Norge er et av svært få vesteuropeiske land der det ikke finnes spesielle tiltak for denne gruppen. Hvorfor det? Og hva slags tiltak finnes andre steder?

Kirkens Bymisjons visjon er at mennesker i byen erfarer respekt, rettferdighet og omsorg – også mennesker som ikke har lovlig opphold. I Kompasset, Kirkens Bymisjons strategidokument for perioden 2007-2009 er det å fremme rettigheter en av de grunnleggende strategiene. I den anledning nevnes spesielt "...de som av ulike årsaker ikke har regulært opphold i Norge, og som derfor faller utenfor rettigheter og hjelpeordninger som forutsetter borgerskap eller oppholdstillatelse."

Men hvordan kan vi bidra til dette?

Vårt utgangspunkt er at det ikke kan finnes ulovlige mennesker. Alle mennesker, uavhengig av statsborgerskap, hudfarge eller oppholdsstatus, er mennesker skapt i Guds bilde, med unikt verd og grunnleggende rettigheter i kraft av det å være menneske. Vi har et ansvar for å møte mennesker i alle slags vanskelige situasjoner med omsorg og solidaritet.

For å gjøre dette best mulig, trenger vi kunnskap. Situasjonen for papirløse migranter er et uoversiktlig og ulendt terreng, både juridisk, politisk, etisk og diakonalt. Vi blir nødt til å tenke nye tanker, og gå opp nye spor.

Vi er klar over at det å tale disse menneskenes sak i dagens politiske situasjon ikke er søt musikk i alles ører. Det kan ikke frata oss ansvaret for å ta opp utfordringen, si klart i fra, og være parat til å bidra i samarbeid med andre gode krefter der vi kan gjøre en forskjell. Den foreliggende rapporten er et skritt i den retning.

Oslo, september 2008

Sturla J. Stålsett

Generalsekretær

Kirkens Bymisjon

DEL I: BAKGRUNN OG AVKLARINGER

Innledning

Papirløse migranter er mennesker som oppholder seg i Norge uten lovlige oppholdspapirer. Å leve i et land uten lovlig opphold byr på store problemer, utfordringer og dilemmaer, i hovedsak for migranten, men også for samfunnet. Det utfordrer oss dessuten som medmennesker og som frivillig humanitær organisasjon, både faglig og etisk. I andre vesteuropeiske land har dette vært en problemstilling lenge, men i Norge har tematikken fått offentlig oppmerksomhet først nå i det siste. Organisasjoner antar at mellom 5000 og 10 000 mennesker oppholder seg ulovlig i Norge (Seif 2007), Statistisk sentralbyrå gir et estimat helt opp i 18 000 (Zhang 2008). En stor andel av disse oppholder seg antagelig i Oslo-området. Siden 2000 har 23 000 asylsøkere forsvunnet fra asylmottak uten å oppgi ny adresse (Aftenposten 2007, tall fra UDI i perioden 2000-2007). Det har kommet frem at det både er menn, kvinner og barn, enslige og familier, som oppholder seg ulovlig i Norge, og de fleste lever i skjul eller mest mulig 'anonymt'. I Europa lever flere millioner papirløse migranter. I land som Sverige er det flere enn i Norge, man antar ca 30 000 (Zhang 2008:5). I Danmark finnes ikke en god telling av antallet papirløse. I Sveits mener organisasjoner at tallet kan være helt opp i 300 000 (Zwager 2008), i Nederland over 100 000 (Zhang 2008:5). Spania med sin grense til Afrika er et av landene med høyest antall papirløse migranter, fra 7-800 000 (Zhang 2008:5) til 1,25 millioner (Garcia 2008).

Det finnes ikke noe spesifikt tiltak for papirløse migranter i Norge. Dette betyr ikke at det offentlige og frivillige hjelpeapparatet ikke møter dem. Kirkens Bymis-

jons virksomheter, andre organisasjoner og offentlige og kommunale instanser kommer i kontakt med papirløse migranter. Dette oppleves som en utfordring både for de ansatte, frivillige og ikke minst for de papirløse selv – fordi det ikke finnes mye hjelp, tilbud eller rettigheter for denne gruppen. Kirkens Bymisjon Oslo har derfor sett et behov for å se nærmere på livssituasjonen til papirløse migranter i Norge, trekke paralleller til andre europeiske land og drøfte hvordan man som frivillig humanitær organisasjon kan jobbe med og for gruppen.

Prosjekt Papirløse Migranter Bakgrunn

Kirkens Bymisjon Oslo sitt styre hadde temaet papirløse migranter på agendaen første gang i 2005. I et saksdokument fra 18. oktober 2005 står det: "Dersom organisasjonen kunne bidra til at norske myndigheter behandler personer uten lovlig opphold med større respekt og raushet, er dette trolig det mest verdifulle bidraget vi kan komme med" (Stiftelsen Kirkens Bymisjon Oslo 2005). Siden den gang har organisasjonen engasjert seg i den offentlige debatten rundt temaet, men ikke gått konkret inn med tiltak for gruppen. Prosjekt Papirløse Migranter, med oppstart 1. januar 2008 innebærer en konkretisering av arbeidet med papirløse migranter og skal gi Kirkens Bymisjon et bedre grunnlag for eventuelle tiltak. Rapporten kan også gi andre som møter papirløse nyttig kunnskap, og tydeliggjøre situasjonen til papirløse migranter overfor politikere og beslutningstakere.

Målsetning

Målsetning for prosjektet har vært å skaffe mer kunnskap og kompetanse på feltet papirløse migranter og da spesielt i Norge

og om norske forhold. Innfallsvinkelen har i hovedsak vært humanitær. Sentrale mål og elementer i utredningen/prosjektet har vært:

- Kartlegge/få en bedre oversikt over papirløse migranter i Norge
- Beskrive dilemmaer i forhold til de papirløse, og gi organisasjonen grunnlag for å forholde seg til disse dilemmaene på best mulig måte, etisk og faglig
- Beskrive handlingsalternativer Stiftelsen Kirkens Bymisjon Oslo (SKBO) har i møte med papirløse migranter.
- Styrke samarbeidet mellom SKBO og andre aktører som er engasjerte i saken.
- Gi organisasjonen beslutningsgrunnlag for å ta stilling til om man skal etablere spesielle tiltak overfor denne gruppa, i så fall hvilke tiltak og sammen med hvem.
- Når beslutning eventuelt tas om å starte spesielle tiltak; utvikle tiltak i tråd med overordnede beslutninger.

Metoder og datainnsamling

I prosjektbeskrivelsen ble det listet opp ulike metoder for gjennomføring av prosjektet og for informasjonsinnsamling. Disse metodene er i stor grad brukt. Punktet "Besøke og snakke med organisasjoner som jobber med papirløse migranter, både internt i Bymisjonen, ellers Norge og i utlandet" er prioritert. I Norge har prosjektet vært i kontakt og snakket med Kirkens Bymisjons virksomheter, oppsøkende tjenester, gatenære tiltak, forskningsinstitutter, frivillige humanitære organisasjoner, interesseorganisasjoner, helsesenter/tilbud, juridisk kompetanse, kirkelige miljøer/menigheter, ventemottak, departementer, engasjerte hjelpere/ enkeltpersoner og papirløse migranter selv. Noen av disse hadde mye egen praktisk erfaring med gruppen, andre var mer generelt interessert. Det har ikke bydd på store problemer å komme i kontakt med

aktuelle organisasjoner eller personer, med unntak av de som mente at de ikke hadde noe å bidra med i forhold til tematikken.

Prosjektet har besøkt sju andre vesteuropeiske land; Sverige, Danmark, Nederland, Belgia, Sveits, Frankrike og Spania. Det har vært ønskelig med en sammenligning med disse landene, trukket paralleller og sett på mulig overføringspotensial til Norge. Følgende type tiltak og organisasjoner er besøkt:

- Humanitære organisasjoner (eks Dansk Flyktningehjælp, Danmark, Røde Kors, Sverige og Sveits, Medics du Monde, Frankrike og Spania)
- Helseklinikker (eks Medics du Monde, Paris, Rosengrenska, Gøteborg, Kruispost, Amsterdam)
- Sentre/lavterkselftilbud (eks Karibu, Madrid, Kirkens Korshær, København)
- Frivillige nettverk (eks Ingen människa är illegal, Sverige, Flyktninge Under Jorden, Danmark)
- Sammenslutninger/paraplyorganisasjoner (eks Lampion, Nederland, Picum, Belgia/Europa)
- Informasjon og rådgivningssentre (eks Sans Papiers Anlaufstelle, Zurich, STIL, Utrecht)
- Boligformidling/tilbud (eks Stichting LOS, Nederland, Provivienda, Madrid)
- Tiltak rettet mot barn (eks Utan papper, Stockholm, konferanse om Undocumented Children, Picum, Belgia/Europa)
- Forskere

Prosjektet har i hovedsak hatt en humanitær vinkling. Vi har vært opptatt av hva en organisasjon kan bidra med humanitært og sosialfaglig overfor papirløse migranter, og hvilke etiske og faglige dilemmaer dette fører med seg. Prosjektet har ikke hatt en politisk agenda, selv om temaet uunngåelig bringer inn spørsmål om for eksempel

norsk asyl- og innvandringspolitikk.

Prosjektet har vært en utredning som skal danne grunnlag for Kirkens Bymisjons videre arbeid med tematikken. Vi har holdt oss på et organisasjonsnivå, der vi gjennom kontakt, samtaler, intervju og møter med aktuelle organisasjoner, sentre, tiltak og enkeltpersoner har skaffet oss mye informasjon og data. Det har ikke vært et mål å dybdeintervjue papirløse migranter selv om prosjektleder har vært i kontakt med papirløse migranter og miljøer disse vanker i i Oslo, og møtt papirløse på tiltak i andre europeiske land. I et eventuelt tiltak vil det være mer nødvendig og prekært å komme i kontakt med papirløse migranter og man må da identifisere flere møteplasser og sosiale arenaer papirløse befinner seg på/i (Brunovskis og Bjerkan 2008).

Litteratur og forskning om temaet er lest og analysert, både det lille som er gjort i Norge og i europeisk og internasjonal sammenheng. Det har også i prosjektperioden vært interessant å følge med i den offentlige debatten i media. Blant annet har vi sett hvordan hovedfokuset ofte er i et asyl- og innvandringsregulerende perspektiv. Denne rapporten ønsker å også trekke frem andre perspektiver i debatten rundt papirløse migranter.

Begreper og fakta

Begrepsbruk

Prosjektet bruker begrepet 'papirløs migrant'. Andre begreper som blir brukt i debatten er 'papirløs innvandrer', 'ulovlig innvandrer', 'ulovlig migrant', 'illegal migrant', 'irregulær migrant', 'udokumenterte' m.fl. På engelsk brukes ofte 'undocumented migrants', på fransk 'sans papiers', i Sverige bruker noen også begrepet 'gömda flyktingar'. Begrepsbruken blir ofte problematisert og det er gode

argumenter for og i mot de fleste begrepene. Spesielt problematisk er imidlertid betegnelsen 'ulovlige innvandrere'. Først og fremst fordi det grunnleggende sett er uheldig å knytte betegnelsen 'ulovlig' til et menneske, men dernest også fordi det ikke er ulovlig å søke asyl i Norge selv om man kommer til landet ulovlig. Det er heller ikke nødvendigvis illegalt å ikke ville returnere til hjemlandet hvis man frykter for sitt liv. Den svenske organisasjonen 'Ingen människa är illegal' har gjort alvor av dette og stadfester ved sitt navn at et menneske ikke kan være ulovlig. Organisasjonen PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) er opptatt av at ulovlig kobles til kriminalitet, mens de fleste papirløse ikke er kriminelle. Å definere mennesker som ulovlige kan ses på som en benektning av deres menneskeverd (Bicocchi og LeVoy 2007a).

Med begrepet 'papirløs' menes ikke en person som ikke har identifikasjonspapirer på hvem han/hun er. Poenget er at man ikke har lovlige papirer eller ikke papirer i det hele tatt for opphold i landet man befinner seg i. I denne sammenheng snakker vi da om mennesker som ikke har lovlige oppholdsgrunnlag i Norge.

Det kan mer presist være snakk om:

- mennesker som har fått visum eller oppholdstillatelse på falskt grunnlag
- mennesker som har visum som ikke gjelder lenger eller oppholdstillatelse som har utløpt
- tidligere asylsøkere som har fått endelig avslag på sine søknader
- mennesker som har kommet til Norge uten å ha tillatelse og uten å registrere seg hos myndighetene

Målgruppen og landskapet rundt

Andre migranter, eksempelvis asylsøkere, enslig mindreårige asylsøkere eller

innvandrere som er her på familiegjeningforening, faller utenfor prosjektets målgruppe, mens ureturnerbare i denne sammenheng defineres inn som papirløse. På et vis har ureturnerbare lovlig opphold i Norge siden de ikke kan returneres til hjemlandet. Samtidig påpeker norske myndigheter at noen ureturnerbare ikke kan returneres fordi de ikke oppgir rett identitet eller "(...) fordi de ikke samarbeider om reisedokumenter til retur" (Hansen 2008). Problemet er uansett at ureturnerbare opplever å ha manglende rettigheter i Norge, noen går så langt at de mener ureturnerbare lever et rettsløst liv (Laupstad 2008). Diskusjonen rundt ureturnerbare har i hovedsak dreid seg om de bør få arbeids- og/eller oppholdstillatelse etter en viss tid i Norge, noe Juss Buss og Noas (Norsk organisasjon for asylsøkere) argumenterer for, eller om man bør intensivere returarbeidet, noe som er virkemiddelet sett fra regjerende politisk hold.

Det er for lite faktakunnskap om hvem de papirløse migrantene i Norge er. Det ligger i sakens natur at det er vanskelig å både kvantifisere, gruppere og få papirløse i tale. Men noe vet vi. Antallet papirløse migranter som lever i Norge er av organisasjonen Seif (Selvhjelp for innvandrere og flyktninger) antatt å være mellom 5 000-10 000. Statistisk sentralbyrå antyder at tallet kan være helt oppi 18 000, av disse 2/3 tidligere asylsøkere (Zhang 2008).

Man antar at det er flest tidligere asylsøkere blant de papirløse (Zhang 2008), men en stor andel av gruppen er i tillegg mennesker som aldri søker asyl eller aldri registrerer seg hos norske myndigheter. Noen er mennesker 'på drift' i Europa og har vært i andre europeiske land tidligere uten å søke om opphold eller asyl.

Andre er mennesker med 'rot i papirene' som lever på gata og har mistet eller ikke fått informasjon om oppholdstillatelsen sin. Andre igjen har hatt lovlig opphold, som for eksempel østeuropeere, men har mistet jobben og dermed også oppholdet. I gruppen papirløse kan man også definere inn mennesker som står i fare for å bli papirløse, fordi de er utvist fra Norge på grunn av brudd på utlendings- eller straffeloven (Hjertnes 2008). Blant gruppen papirløse finnes også kvinner utsatt for menneskehandel.

Mange som tar seg inn i Norge gjør det gjennom ulovlige kanaler og ved hjelp av menneskesmuglere. Kripos mener at 80-90 % av alle asylsøkere får hjelp av et smuglernetverk under sin migrasjon (Stokke 2008). For stadig flere er dette den eneste måten å komme seg inn i Europa, siden europeiske land strammer inn muligheten for å komme inn lovlig. Yttergrensene til Schengen er blitt kraftig forsterket (Aale 2008) Ny tid

I forhold til gruppen som er tidligere asylsøkere var tallet på asylsøkere til Norge i 2006 og 2007 slik:

År	Antall asylsøkere	Realitetsbehandlet sin søknad	Asyl/annet opphold	Avslag
2006	5320	2982	1700	1282
2007	6400	5000	2900	2100

Kilde: Utlendingsdirektoratet 2007 og 2008a

I år er prognosen ca 12 000 ankomster (Utlendingsdirektoratet 2008b). Sammenlignet med andre langt fattigere land er dette en liten andel av verdens flyktninger og per 2007 hadde Norge en flyktningbefolkning på 34 500 (Flyktninghjelpen 2008). Land som Jordan hadde i 2007 2,4 millioner flyktninger og var vertsland for flere flyktninger per kapita enn noe annet land i verden (Flyktninghjelpen 2008). Andre land med mange flyktninger er Palestina med 1,8 millioner, Pakistan med 2 millioner og Tanzania med 435 000 (Flyktninghjelpen 2008). De fleste som flykter blir dessuten flyktninger i eget land, såkalt internt fordrevne (Flyktninghjelpen 2008). Norge tok i 2007 i mot ca 1100 overføringsflyktninger, de fleste fra Kongo og Burma (Utlendingsdirektoratet 2007). De største asylgruppene til Norge har de siste årene vært Irak, Somalia, Russland, Eritrea, Serbia, Etiopia, Afghanistan, Iran, Sri Lanka, og statsløse, men det er mange land representert på denne listen.

Hvor mange av de som får endelig avslag på asyl som ikke forlater Norge vet man ikke, men i 2007 var tallene slik fordelt på hvem politiet og myndighetene vet forlot landet (se tabell):

Papirløse i Norge kommer fra mange forskjellige land. Likevel er det noen nasjonaliteter som går igjen, spesielt allerede store etablerte minoriteter som i tillegg er land med konflikter, slik som Afghanistan, Somalia, Irak og Sri Lanka. Det er også snakk om mennesker uten en stat, som palestinere og kurdere. Det er papirløse fra fattige og/eller konfliktfylte afrikanske og asiatiske land, eksempelvis Sudan, Eritrea, Etiopia, Kongo, Gambia, Sierra Leone, Iran og Pakistan og land nær Europa slik som Marokko. Blant kvinner i prostitusjon uten lovlig opphold er de fleste fra Nigeria. Det er østeuropeere i Norge uten lovlig opphold (eller uten arbeidstillatelse og som jobber illegalt), eksempelvis fra Romania, Bulgaria, Litauen og Polen (Friberg 2008). Det er også europeere fra land med tidligere konflikter slik som Kosovo og Serbia og land i krig som Tsjetsjenia. I andre europeiske land er det en tendens til at det kommer flere fra tidligere Sovjetunionen, en tendens noen påpeker er begynnende i Norge også. Det er få fra Latin Amerika blant papirløse i Norge.

I forhold til kjønn opplyser de fleste som kommer i kontakt med papirløse et

Uttransportert av politiet	Bortvist fra Norge	Utvist etter brudd på utlendingsloven eller straffeloven	Frivillig retur gjennom International Organization of Migration
2200 personer	630 personer (flest fra Romania og Nigeria)	1400 personer (flest fra Irak, Polen, Serbia, Russland og Litauen)	443 personer (flest til Kosovo, Nepal, Iran og Afghanistan)

Kilde: Utlendingsdirektoratet 2007

overtall av menn, spesielt gjelder dette i rus/gatemiljøet, men det skal her påpekes at disse miljøene i hovedsak består av menn. På ventemottakene er nesten alle menn (Nesset 2008). Organisasjoner som gir juridisk rådgivning har flere menn enn kvinner som klienter. Dette kan skyldes at flere menn enn kvinner søker asyl i Norge, samtidig er det prosentvis flere kvinner enn menn som får asyl i Norge (Utlendingsdirektoratet 2007). Fra andre land opplyses det at kvinner utgjør 50 % eller er i flertall i helsetilbud (Arwidsson 2008b, Corp 2008), og et informasjons-senter i Zurich hadde minst 50 % kvinnelige brukere (Zwager 2008).

Ofre for menneskehandel uten lovlig opphold er i hovedsak kvinner.

Det er både enslige, flest menn, og familier med barn blant de papirløse. Papirløse barn er enten barn av papirløse foreldre eller enslige mindreårige asylsøkere som har fått endelig avslag. Hvor mange barn som oppholder seg uten oppholdsgrunnlag i Norge vet vi ikke, men på en konferanse om papirløse barn i Brussel, arrangert av PICUM, opplyste alle deltagerlandene at antallet papirløse barn i deres land var fra noen tusen og oppover. De voksne kan sies å være "folk i alle aldre", men med en overvekt av mennesker mellom 20-40 år.

DEL 2: PAPIRLØSE MIGRANTERS LIVSSITUASJON

Problemer, dilemmaer og utfordringer

Problemene ved ikke å ha lovlig opphold er mange. En del papirløse velger å leve i skjul og mest mulig anonymt. Dette fører til utfordringer i dagliglivet og i relasjon til andre mennesker. Noen psykososiale og helsemessige utfordringer utpeker seg spesielt i forhold til å ikke ha legalisert opphold og disse er relatert til helse, arbeid og bolig. I tillegg er det noen spesielt utsatte grupper blant de papirløse, slike som barn, kvinner og marginaliserte grupper.

Dagligdagse utfordringer og sosial kontakt

Å være papirløs migrant kan oppfattes som en eviglang ventetid. Til forskjell fra asylsøkere som venter på svar på sin asylsøknad er det uklart hva papirløse venter på: "(...) the waiting is not only open-ended, but the object for their waiting is not defined – it is not clear exactly what they are waiting for, apart from a change for the better" (Brunovskis og Bjerkan 2008:29).

Dette gjør livssituasjonen veldig uforutsigbar og usikker. Papirløse kan oppleve at ventetiden ikke er en del av livet og at situasjonen de befinner seg i er som en unntakstilstand (Khosravi 2008). Noen opplever at håpet forsvinner, andre håper fortsatt på noe bedre, og da i hovedsak opphold. Å få legalisert oppholdet er alles drøm (Corp 2008, Sjøgren 2008 og Martinsen 2008), for noen er dette helt urealistisk. Noen opprettholder håpet "(...) by making something happen" (Brunovskis og Bjerkan 2008:30). Dette kan være å skifte advokat, gå til media eller oppsøke en hjelpeorganisasjon (Brunovskis og Bjerkan 2008:30). Det går mange rykter og eksisterer mange myter i miljøet om at 'den og den kan hjelpe', 'den og den advokaten sørger for opphold' (Hamid 2008) og 'den og den legen gir deg helseattest'. Mange håper også at asylpolitikken eller 'systemet' skal endre seg slik at de får saken sin opp på nytt og deretter opphold.

Papirløse migranter snakker om ensomhet, isolasjon og lite sosial kontakt. "Jeg sitter mest hjemme og tenker" som en

ung mann sa. Man kan unngå sosial kontakt av redsel for å bli oppdaget eller fordi man må svare på så mange spørsmål. Den samme unge mannen påpekte at han sjelden deltok i sosiale sammenkomster fordi "(...) jeg er redd for spørsmål jeg ikke kan svare sant på. Jeg lyver. Jeg sier for eksempel at jeg jobber". Samtidig er man avhengig av nettverk og andre mennesker, både for å dekke behovet for sosial kontakt, men også for å oppnå andre goder slik som bolig, arbeid og praktisk hjelp. Helt praktiske ting som å skaffe seg legitimasjon er vanskelig, noe som også vanskeliggjør å skaffe seg et bankkort, en fastlege eller få ut medisiner på apoteket. Enkle praktiske ting blir til store hindringer.

Å leve i skjul er en stressituasjon og man kan oppleve en følelse av at å være i en konstant faresituasjon og at man alltid må være på vakt. Redselen for å bli oppdaget eller registrert gjør at man ikke oppsøker hjelpeapparatet når man trenger hjelp, eksempelvis helsehjelp eller politihjelp. Dette kan føre til at papirløse blir utsatt for brudd på menneskerettighetene ved at man som papirløs eller som helse- og sosialarbeider godtar ting man ellers ikke ville godtatt. I Sverige opplevde Røde Kors og Redd Barna et dilemma om de skulle trekke inn barnevernet når de så barn bli utsatt for omsorgssvikt, fordi man da risikerte at hele familien ble sendt ut (Vestin 2008b, Arwidsson 2008b).

Som papirløs får man ingen anerkjennelse og blir ikke investert i som menneske. Å ikke ha lovlig opphold i et land kan oppleves som et 'ikke liv', et liv som handler om alt man ikke får, alt man ikke kan og alt man ikke har rett til. Man blir også opptatt av alt man ikke vil skal skje; ikke bli oppdaget av politiet, ikke bli sendt ut (Brunovskis og Bjerkan 2008:29), ikke bli syk og ikke bli tatt i sniking på trikken.

Følelsen av å være i 'ingenmannsland' blir forsterket (Varvin 2008).

Helse - fysisk og psykisk

Papirløse migranter har generelt en dårlig fysisk helse. Helseproblemene kan være alvorlige sykdomstilfeller, kroniske sykdommer, smittsomme sykdommer og mer hverdagslige problemer som hodepine, magesmerter og stive muskler og ledd. Dårlig og usunt kosthold blir også trukket frem av helsearbeidere som et problem (Magelssen 2008). Mange papirløse oppsøker helsehjelp for sent, noe som forverrer helsesituasjonen. Spesielt kan dette være fatalt, både for den enkelte og for samfunnet, når pasienten har smittsomme sykdommer som tuberkulose og hepatitt, noe som papirløse er i risikoen for å få. Det er også tilfeller av HIV blant papirløse. Papirløse kvinner har ofte gynekologiske plager og noen opplever uønskede graviditeter. På Røde Kors sin klinikk for papirløse i Stockholm er 2/3 av pasientene kvinner. Dette blant annet fordi klinikken tilbyr 'mødevård' og mange kvinner trenger gynekolog da de havner i en ond sirkel; de har ikke kunnskap om eller tilgang til prevensjon, de blir uønsket gravide og ønsker abort eller føder og trenger da oppfølging (Arwidsson 2008b).

Helsetilbud opplyser at papirløse like ofte som de er reelt fysisk syke kommer for å snakke med noen eller de trenger informasjon. Noen papirløse oppsøker lege fordi de ønsker en helseattest som de håper kan hjelpe dem å få opphold i Norge (Magelssen 2008, Johnsen 2008) noe som sjelden er tilfelle. Av frykt for å bli oppdaget bruker en del papirløse andre sin identitet i kontakt med helsevesenet (Martinsen 2008)

Enda mer prekært er papirløse migranter sin dårlige psykiske helse. Helse- og sosialarbeidere og forskere melder om

alvorlige psykiske lidelser og problemer blant papirløse, også om mennesker i psykoser og med selvmordstanker. Ansatte ved tiltak for papirløse rundt i Europa snakket om at spesielt mange opplever depresjon, handlingslammelse og ekstremt stress og at psykosomatiske plager er utbredt. En forsker ved NAKMI (Nasjonalt kompetansesenter for migrasjonshelse) fant at alle de papirløse hun intervjuet ga spontant uttrykk for psykiske helseproblemer. Noen omtalte svært alvorlige problemer og noen gikk også på reseptbelagte medisiner (anti-depresiva) de hadde fått fra sine terapeuter ved DPS, med beskjed om at de ikke lenger kunne tilby behandling på grunn av deres status 'uten lovlig opphold'. En rapport fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress sier at nyankomne asylsøkere har en overhyppighet av psykiske lidelser og sykелighet (Jakobsen et al 2008). Det er nærliggende å tro at papirløse som i tillegg ofte lever i skjul, sliter med det samme. Noen har opplevd tortur og har traumer fra fortiden som de ikke får hjelp til å leve med eller bearbeide i Norge (Magelsson 2008).

Mye av dette skyldes tilstanden man lever i som papirløs; et liv i utrygghet, uforutsigbarhet, i et fremmed land. 'Ikke livet' fører til stress, psykiske belastninger og en følelse av lite egenverd. Noen kan utvikle en lite konstruktiv aggresjon mot samfunnet rundt seg og føler seg urettferdig behandlet.

Arbeid og bolig

Papirløse migranter har ikke lov til å ta seg arbeid, og har dermed ikke mulighet til å ha lovlig inntekt. De får ikke arbeidstillatelse, selv om mange ønsker å arbeide og betale skatt. Så lenge det er behov for arbeidskraft og papirløse trenger arbeid, fører dette til svart arbeid og dertil utnyttelse på arbeidsmarkedet med under-

betaling, manglende arbeidsrettigheter og ingen arbeidskontrakt.

Vi vet at mange nordmenn tar i bruk svart arbeidskraft privat, slik som for eksempel til barnepass, vaskehjelp eller håndverkstjenester. En del av de som utfører dette arbeidet har ikke lovlig opphold- og/eller arbeidstillatelse i Norge. Myndighetene setter inn strenge tiltak mot svart arbeid og 'ulovlige arbeidsinnvandrere'. Så lenge det finnes svart arbeid, har papirløse mulighet for inntekt og dermed for å bli i Norge. Dermed blir kampen mot svart arbeid en viktig del av innvandringspolitikken i strategien fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Mange papirløse opplever det naturlig nok som bedre å ta underbetalte og ikke-registrerte jobber enn å ikke ha noen inntekt i det hele tatt. Ikke alle ser dette som utnyttning, men mer som en tjeneste, i mange tilfeller fra papirløses egen landsmenn. Papirløse migranter jobber oftest innen renhold, gatekjøkken, restauranter, butikker, byggebransjen eller i ulike håndverkeryrker. I noen tilfeller kan manglende inntektskilder føre til at papirløse har ekstreme inntektskilder som innbrudd, salg av narkotika og prostitusjon.

Generelt har papirløse migranter dårlige og kummerlige boforhold og har vanskeligheter med å skaffe seg bolig, et godt sted å bo. Noen har også problemer med å skaffe overnatting og lever og bor på gata. Mange bor rundt omkring og overnatter 'fra sofa til sofa', ofte hos egne landsmenn som forbarmer seg og har papirløse boende hos seg uten å ta betalt. Både når det gjelder arbeid og bolig er papirløse som har nettverk i landet de befinner seg i bedre stilt enn de uten nettverk (Martinsen 2008). Man blir avhengig av hjelpere og må leve på andres godvilje. Bosituasjonen avhenger også av hvor lenge

man har vært i landet (Brunovskis og Bjerkan 2008). Jo lengre botid, jo mer nettverk og sjanse til å skaffe seg bolig gjennom kontakter.

Det er vanlig at papirløse bor mange på et rom eller i en leilighet. Man må ofte ta til takke med lite plass, ikke noe privatliv og uforutsigbarhet. Å bo tett med andre mennesker, ofte i kummerlige leiligheter øker sjansen for helserelaterte problemer, eksempelvis tuberkulose (Landsforeningen for hjerte- og lungesyke 2008). Det er vanskelig å leie leilighet, fordi få vil leie ut til papirløse migranter, og de som er villige tar ofte overpris og vil ikke skrive kontrakt. Lav eller ingen inntekt forverrer boligmulighetene. I Oslo er det vanskelig å få overnatting også på hospitser o.l. da man må være registrert i Oslo for å nyte godt av dette tilbudet. Et botilbud til asylsøkere som har fått endelig avslag og som skal sendes ut av landet, er ventemottak (som diskuteres senere i rapporten).

Spesielt marginaliserte og utsatte grupper

De fleste som lever uten lovlig oppholdspapirer i Norge opplever nevnte problemer. I tillegg er det spesifikke grupper som er ekstra utsatt eller marginalisert. Dette gjelder i hovedsak menn som oppholder seg i rus- og gatemiljøet i Oslo. De fleste papirløse i disse miljøene er rusavhengige og bostedsløse, noen også med psykiske lidelser (Bjørke 2008). Det er også tilfeller av at det begås kriminelle handlinger, slik som innbrudd og salg av narkotika. Et mindretall hadde rusproblemer i hjemlandet, men de fleste begynte med salg og bruk av narkotika i Norge (Møtestedet 2008). Å være avhengig av illegale rusmidler, leve på gata og ha psykiske problemer er for alle en stor belastning og det leves vanskelige liv. Når man i tillegg er papirløs uten mange ret-

tigheter er det ekstra sårbart og det eksisterer et stort behov for bistand (Bjørke 2008).

Andre papirløse som er spesielt utsatt er kvinner og barn (Amnesty 2006). De opplever en 'trippelutsatthet'; de er kvinner/barn, de er migranter og de er uten lovlig opphold. Kvinner i migrasjonsprosessen er spesielt "(...) at risk of discrimination, exploitation, and abuse because of their status as women, as migrants or non-nationals, and often as workers in gender-segregated labour markets – for example, as domestic workers, in sweatshops or in the sex industry" (ibid:12). I Norge finnes det kvinner uten lovlig opphold i prostitusjonsmiljøet (Lægdene 2008, Misje 2008). Kvinner uten lovlig opphold opplever uønskede graviditeter, andre er sårbare i en familie-relasjon eller de har aleneansvar for barn. I Sverige ble det oppfattet som et problem at papirløse kvinner som var utsatt for vold ikke fikk plass på kritesenter, og at de var redde for å melde i fra om vold og overgrep, da de frykter for å selv bli oppdaget og sendt ut (Arwidsson 2008b).

Noen papirløse migranter, i størst grad kvinner, lever i Norge med barn. Prosjektet har også blitt fortalt at det fødes barn i Norge som aldri registres eller blir lagt merke til, noe som fører til at de kan bli statsløse. Noen papirløse barn lever i skjul. Aftenposten poengterte i sin artikkelserie om papirløse i Norge høsten 2007 at papirløse barn ofte ikke hadde sosial omgang med andre barn, at ikke alle gikk på skole og at de ble sosialt isolert (Aftenposten 18.nov og 24.nov 2007). Papirløse barn har rett til skolegang og helsehjelp, men ikke alle oppsøker skole og helsetilbud da foreldrene er redde for at familien blir avslørt hvis barna viser seg for offentlige myndigheter. Det er derfor mindre sannsynlig at papirløse barn

får den skolegangen eller helseoppfølgingen de burde i barndommen (Amnesty 2006). Ikke alle skoler har nok informasjon om hvordan de skal forholde seg til papirløse barn og papirløse barn har opplevd å bli avvist på skoler (Aftenposten 18.nov 2007).

Det er ikke bra eller sunt for barn å vokse opp i uforutsigbarhet, utrygghet og uten sosialt nettverk eller kontakt. Det er heller ikke bra å ha foreldre med psykiske problemer som kanskje ikke klarer sine oppgaver som foreldre optimalt. Hos prosjektet 'Utan Papper' i Redd Barna i Sverige var de opptatt av å si til foreldrene de var i kontakt med at de må være foreldre her og nå, da en barndom ikke kan settes på vent (Vestin 2008a og b). Barn lever under vanskelige forhold, men blir ikke fanget opp av barnevernet. I asylmottak kan man oppleve at foreldre i vanskelige situasjoner skyver barna foran seg, også etter at familien har fått endelig avslag på asyl (Hamid 2008). Asylsøkere forsvinner fra asylmottak uten å si i fra, også familier med barn. Barn blir en del av de voksnes ønsker og spill, helt uforstyldt. Dessverre går det også rykter i noen miljøer om at barn hjelper deg til opphold i Norge, eksempelvis feilaktige ideer om at hvis man føder et barn på norsk jord blir det automatisk norsk – og kan gi resten av familien opphold (Hamid 2008). Enslige mindreårige asylsøkere som får avslag må orientere seg i en verden definert av voksne, uten omsorgspersoner. Noen av disse ender i belastende miljøer.

Retur versus et liv i skjul

Så hvorfor drar ikke papirløse migranter hjem? Hvorfor returnerer de ikke frivillig? Møte med Norge, det norske samfunnet, står ikke, i all vesentlighet, som en hyggelig og fin opplevelse. Å leve i Norge uten oppholdspapirer, ofte i skjul er som vist meget vanskelig og svært krevende. Noen

utvikler et sinne mot Norge, det norske systemet og samfunnet og forstår ikke hvorfor de ikke kan få bli når andre får bli. En ung afrikansk mann sa: "Jeg er ikke misunnelig på de som får bli, men jeg lurer på hvorfor de og ikke meg?". En annen fra Midt Østen lurte på "(...) om jeg ikke får bli fordi nordmenn ikke liker muslimer fra mitt land?". Man blir frustrert fordi man føler seg uglesett, misforstått og urettferdig behandlet. Papirløse migranter kan bli og blir også tvangsendt ut av Norge, noe den norske stat juridisk er i sin fulle rett til å gjøre. Trusselen om å bli sendt ut henger derfor alltid over deg.

Det er mange ulike grunner til at papirløse ikke returnerer til sitt hjemland og i stedet velger et vanskelig liv i Norge, Det kan være at de føler seg truet i hjemlandet, de er redd for å dra hjem, de har ikke noe land å reise hjem til, de har fått en sterk tilknytning til Norge, de ønsker økonomisk trygghet eller de ønsker et bedre og tryggere liv for seg selv og eventuelt sine barn. Noen har rett og slett ikke kraft eller mot, verken fysisk eller psykisk, til å dra hjem. Andre føler at de ikke har noe å dra hjem til. En del asylsøkere med endelig avslag oppettholder at de trenger beskyttelse, selv om de har fått avslag på asyl. De mener at Norge har gjort en feil ved å ikke gi dem opphold, og at UDI har gitt avslag fordi de ga gale eller ukorrekte opplysninger i sine første intervju og at dette blir brukt mot dem senere når sannheten kommer på bordet. Asylsøkerne selv begrunner dette med at de var nervøse og redde under intervjuet og følte at de ikke kunne stole på noen. En annen årsak til at mange papirløse migranter velger å ikke forlate Norge er håpet. Mange holder liv i håpet fordi de vet at norsk (og europeisk) asylpolitikk endres hele tiden (Brekke og Søholt 2005) Man håper at man i neste runde vil få opphold da man ser at andre får opphold

etter klager eller endringer i asylpolitikken. Antydningen om at håpet er det siste som dør i et menneske er høyst til stede hos papirløse.

Mange ureturnerbare blir nektet adgang til hjemlandet av egne myndigheter, mens det for andre er en reell fare for at de blir drept eller torturert hvis de returnerer. Noen papirløse velger for en hver pris å ikke samarbeide med myndighetene, verken om egen identitet eller frivillig retur – noe som hindrer også en tvangsretur. Hvis det er en reell fare for en persons liv ved retur er det viktig å huske på at det ikke er noen forskjell om personen returnerer frivillig eller under tvang og myndighetenes ønske om frivillig retur vil naturlig nok ikke nå frem (Laupstad 2008). I Norges returprogram til Afghanistan kom det blant annet frem at en del papirløse afghanere foretrakk å returnere under tvang, med politiekskorte – fordi da så folk at de hadde gjort alt i deres makt for å bli i Norge, i motsetning til å komme krypene hjem med uforrettet sak (Rieber Mohn 2008).

Å være i Norge uten lovlig opphold byr altså på mange problemer og utfordringer. Likevel velger mange å ikke reise hjem. De ser Norge og livet her som et bedre alternativ, selv om det er vanskelig. Det blir for mange et valg mellom pest og kolera. En ung homofil papirløs mann uttrykte, illustrerende nok, sin fortvilelse slik: ”Jeg kan ikke dra hjem fordi jeg kan ikke være homofil i hjemlandet mitt...Her i Norge er jeg ikke lykkelig. Jeg ser lykkelig ut, men er det ikke. Jeg sover ikke om natta...Jeg forteller sannheten, men får ikke opphold. Det føles urettferdig. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre”.

Noen måneder senere møtte prosjektleder mannen på gata. Han hadde fått saken opp på ny i Utlendingsnemda, fordi det var kommet frem nye elementer. Han sa at

han hadde nytt håp.

Rettigheter og juridisk stilling

Mennesker som oppholder seg ulovlig i Norge har manglende rettigheter og betydelige problemer. Man har en uavklart oppholdsstatus og befinner seg derfor i en ’limbo-fase’ der man faller utenfor vårt rettighetsbaserte system. Mange lar være å oppsøke hjelpeapparatet av frykt for å bli registrert, oppdaget og sendt ut eller det oppfattes at det ikke er noen hjelp å få uansett. Denne delen ser på papirløse migranters juridiske stilling i Norge og hvilke rettigheter og muligheter de faktisk har – eller ikke har.

Oppholdsgrunnlag

Alle papirløse migranter som befinner seg i Norge har av en eller annen årsak ikke lovlig oppholdsgrunnlag. Men det går et skille mellom de som kan ha mulighet til å legitimere sitt opphold og de som ikke har mulighet til dette. I all hovedsak går dette skillet mellom europeiske borgere og andre, spesielt borgere fra asiatiske og afrikanske land.

Schengensamarbeidet innebærer at passkontrollen er avskaffet på reise mellom samarbeidslandene. Borgere av Schengen-land kan fritt reise i hele Schengenområdet, uten å søke visum. Land som Romania, Bulgaria, Storbritannia, Sveits, Russland og Tyrkia er ikke med i Schengensamarbeidet (Utlendingsdirektoratet 2008e). EØS og EFTA borgere kan fritt reise inn i Norge, og kan begynne å jobbe med en gang, men det er her litt strengere regler for nye østeuropeiske EU land i forhold til arbeidsforholdet. Men for alle gjelder det at man kan oppholde seg og arbeide i landet i inntil 3 måneder uten å måtte ha en tillatelse. Er man arbeidssøkende, kan man være her

i 6 måneder uten tillatelse (Utlendingsdirektoratet 2008f). Overtrer man disse seks månedene uten å ha arbeid er man i landet ulovlig. Alle borgere fra land utenfor EU-/EØS-/EFTA-området som ønsker å ta arbeid i Norge, må som hovedregel ha arbeidstillatelse før de kommer til Norge.

Personer som er forfulgt i hjemlandet kan søke asyl i Norge. Norge gir beskyttelse til de som er forfulgt på grunn av religion, nasjonalitet, politisk oppfatning eller medlemskap i en spesiell sosial gruppe, basert på FNs flyktningskonvensjon og norsk lov (Utlendingsdirektoratet 2008g). Retten til å søke asyl er nedfelt i FNs menneskerettighetserklæring artikkel 14 (FN-sambandet 2008). Man søker asyl hos politiet etter at man er ankommet landet. Politiet videresender asylsøknaden til Utlendingsdirektoratet. Men det vil ikke si at alle asylsøknader blir realitetsbehandlet. Hvis UDI mener at saken er åpenbart grunnløs avslås den innen 48 timer og man blir transportert ut av Norge (Utlendingsdirektoratet 2008h). Dette kan eksempelvis gjelde hvis man kommer fra land der det ikke anses å være behov for beskyttelse fra. Har man søkt asyl i et annet land tidligere blir man sendt tilbake dit, en såkalt Dublin-sak (Utlendingsdirektoratet 2008h). Blir asylsøknaden behandlet på ordinær måte, kan det ta lang tid. Man får i ventetiden tilbud om å bo i asylmottak. Får man avslag på søknad om asyl av UDI kan man klage vedtaket inn for Utlendingsnemda. Et såkalt endelig avslag gis av Utlendingsnemda.

For de som kommer til Norge og ikke søker asyl må man ha gyldig visum hvis man er fra visumpliktig land (de fleste afrikanske og asiatiske land) og forlate landet innen visumtiden går ut – hvis ikke er man ulovlig i landet. Er man fra et ikke-visumpliktig land har man rett til å oppholde seg i Norge/Schengen i inntil 90

dager (Utlendingsdirektoratet 2008i). Du kan ikke oppholde deg i Schengen-området i mer enn 90 dager i løpet av de siste 180 dagene. Dette vil si at man etter et 90-dagers opphold ikke kan reise tilbake til Schengen-området før det har gått nye 90 dager. Et annet krav er at man har tilstrekkelige midler til å dekke oppholdet i Norge. Det kreves som hovedregel at man har 500 NOK per dag (Utlendingsdirektoratet 2008i).

Man hører ofte snakk om 'ulovlige innvandrere' med henblikk på at de har ankommet Norge ulovlig, det vil si uten visum (uten å bli oppdaget/registrert), eller med falskt visum eller papirer, eksempelvis falskt pass. Dette er ulovlig og ofte gjennomført ved hjelp av menneskesmuglere, men det vil ikke si at det er ulovlig å etterpå søke asyl. Man går da fra å være 'ulovlig innvandrer' til asylsøker. Skulle man senere få endelig avslag på sin asylsøknad og ikke forlater landet er man igjen 'ulovlig'.

Det er viktig å få frem at manglende oppholdsgrunnlag ikke er statisk. Noen kan få legalisert sitt opphold på grunn av nye forhold eller lover, mens andre mister det. Noen forlater landet, andre kommer til. Så gruppen av papirløse migranter vil hele tiden være i endring og den enkeltes oppholdsgrunnlag kan endres (Zhang 2008).

Tilgang og rett til helsetjenester

Papirløse migranter har rett til øyeblikkelig eller akutt hjelp på lik linje med andre som oppholder seg i Norge (Pasientrettighetsloven § 1-2 og § 2-1). Øvrige rettigheter til helsehjelp finnes ikke for denne gruppen (Den Norske Legeforening 2008), med unntak av barn. Papirløse migranter har heller ikke rett til fastlege. I Norge er helsetilbudet organisert etter prinsippet om at det finansieres av folketrygden som

man er medlem i ved at man arbeider og betaler skatt. Personer som faller utenfor denne ordningen, som papirløse, må betale for helsetjenester selv, eksempelvis i spesialisttjenesten (Den Norske Legeforening 2008). I Sverige har Røde Kors gitt noen eksempler på hva det koster med behandling/helsehjelp hvis man er papirløs; konsultasjon hos lege på akuttmottak 2000 skr, konsultasjon hos primærlege 1500 skr, fødsel 21 000 skr, insulinbehandling ved diabetes ca 13 000 skr per år (Røda Korset Sverige 2008). Papirløse har, ut i fra sin økonomiske situasjon, ikke mulighet til å betale slike beløp og blir da i praksis stående uten helsehjelp utover det akutte. Det blir et dilemma for leger og annet helsepersonell i forhold til en rett og etisk plikt til å hjelpe opp i mot hvem som skal ta regningen? (Aambø 2007). Når man i utgangspunktet ikke har rett til helsehjelp har man heller ikke rett til å klage på helsehjelp (jfr pasientrettighetsloven), noe som gjør papirløse rettsløse hvis ingen behandling eller feil behandling blir gitt.

I praksis blir det opp til den enkelte lege eller annen helsearbeider å vurdere hva som er akutt. I Nederland og Frankrike, hvor papirløse migranter har samme rett til akutt hjelp som i Norge, opplevde de som jobbet tett med papirløse at det ble ulikt praktisert fra lege til lege hva som ble vurdert som akutt (Corp 2008, Smit 2008), og at det derfor kunne være tilfeldigheter hvem som ble hjulpet i det primære helseapparatet. Når mennesker er i nød og trenger øyeblikkelig hjelp er det ingen diskusjon, men spørsmålet blir hvor grensen går?

Rett til opphold under behandling
Smittevernloven sier at alle som befinner seg i Norge har rett til gratis behandling for smittsomme sykdommer, uavhengig av oppholdsstatus (Smittevernloven § 1-2 og § 6-1). Dette gjelder også for hiv og

tuberkulose. Man må da selvsagt være åpen om sin sykdom. Man har i dette rett til refusjon for medisiner og få dekket tannlege- og psykologutgifter relatert til sykdommen. Begrensninger for papirløse migranter gjelder tannbehandling og psykolog; for å få dette gratis må man være bosatt i Norge, det vil si ha lovlig oppholdsgrunnlag (Hognerud 2008).

Man har ikke rett til videre opphold på grunnlag av hiv-diagnose, heller ikke er det vanlig at man får opphold når behandling er påbegynt. Praksis har også vist at hvor smitten skjedde eller hvilket behandlingstilbud som finnes i den hiv-positives hjemland ikke tillegges vekt (Hognerud 2008). Ved tuberkulose får man bli i Norge under behandling som tar seks måneder. Dette er ikke skrevet ned i lovverk eller forskrifter, men er nåværende praksis og rutiner (Drage 2008), sammenfattet av UDI og Folkehelseinstituttet, for å sikre at asylsøkere med tuberkulose kan bli i Norge under behandling: "(...) det hender at asylsøkere får avslag på asylsøknad mens (tuberkulose)behandlingen pågår. Det er viktig å sikre at disse ikke sendes ut av landet mot sin vilje før behandlingen er fullført" (Folkehelseinstituttet 2005). Dette avhenger selvsagt av at den papirløse vet om og er åpen om sin sykdom, at man er tidligere asylsøker (andre papirløse er ikke inkludert) og at aktuelle saksbehandlere i UDI er informert om denne praksisen. Her er det da en forskjell mellom tuberkulose og hiv. Dette skyldes at tuberkulose kan behandles og ikke er smittsom etter behandling, mens hiv er en kronisk smittsom sykdom som krever livstidsbehandling/medisinering. En tuberkulosepasient kan således få begrenset opphold, mens en hiv-pasient må loves livslangt opphold. Mennesker som har påbegynt behandling for en psykisk lidelse har heller ikke rett til opphold på grunnlag av dette, men

det er mulig å få opphold på humanitært grunnlag etter en vurdering av vedkommendes "(...) helse, familieforhold, hensynet til barn, forholdene i hjemlandet, botid og innvandringspolitiske hensyn" (Utlendingsdirektoratet 2008c).

Økonomisk stønad og ytelser

Personer som ikke har lovlig opphold i landet har vanligvis ikke rett til økonomisk stønad etter lov om sosiale tjenester. I 2004 klargjorde likevel Arbeids- og inkluderingsdepartementet i et brev til alle landets kommuner at det norske samfunnet har et generelt ansvar for å yte akutt, livsnødvendig hjelp i en nødssituasjon. Dette innebærer at en person kan ha krav på hjelp i form av sosiale tjenester i spesielle, akutte situasjoner uavhengig av oppholdets varighet (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2004). Videre påpekte de at "(...) ingen skal fryse eller sulte i hjel og at sosialtjenesten må yte livsnødvendig hjelp i en akutt krisesituasjon, også til personer uten lovlig opphold" (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2004). Dette står ikke nedfelt i lovverk eller forskrifter, men "(...) følger av ulovfestede betraktninger om plikt til å hjelpe mennesker i nød" (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2004). Dette innebærer at papirløse migranter kan søke sosialtjenesten om nødhjelp, men at de ikke er garantert å få det. Det vil i hver enkelt sak vurderes skjønnsmessig opp i møt nødvendigheten.

Rett til et sted å bo

Det finnes ikke noe boligtilbud eller boligformidling til personer uten lovlig opphold. Dette er et meget kontroversielt tema, spesielt i Oslo der andre grupper også sliter med et adekvat boligtilbud. Personer som har fått endelig avslag på sin asylsøknad har ikke rett til å bo i ordinære asylmottak, unntaket er barnefamilier og syke. Denne ordningen, med bortfall av

botilbud i ordinære mottak, ble innført i 2005 (Brekke og Søholt 2005) og har hatt konsekvenser for de det gjaldt. Målet med innføringen av ordningen var at det skulle fremstå som mer attraktivt å reise tilbake til hjemlandet og det skulle virke preventivt i forhold til nye ankomster. Om ordningen har hatt denne ønskede virkningen vites ikke, da det ikke er mulig å skille ut effekten av ordningen fra andre forhold som påvirker ankomstene (Brekke og Søholt 2005).

Papirløse migranter kan bo på ventemottak. I 2005 ble det første ventemottaket i Lier opprettet. I 2007 kom et til i Nannestad. Begge driftes av private selskap på oppdrag fra UDI. På UDIs hjemmesider står det at: "Ventemottak er et åpent og frivillig botilbud til tidligere asylsøkere som har mistet tilbudet i ordinære asylmottak etter endelig avslag på søknaden om asyl. Ventemottak er opprettet for å gi et ensartet tilbud til tidligere asylsøkere uten lovlig opphold i Norge inntil de forlater landet... Ventemottakene skal ha en nøktern, men forsvarlig standard med enkel forpleining" (Utlendingsdirektoratet 2008d). I ventemottaket skal man motiveres for retur. Målet er at ventemottakene skal gi bedre oversikt over tidligere asylsøkere som oppholder seg ulovlig i landet (Utlendingsdirektoratet 2008d). Staten har da overtatt en del av kommunenes ansvar ved å gi tilbud om kost og losji til tidligere asylsøkere inntil de forlater Norge (Utlendingsdirektoratet 2008d).

Barn og skole

Barn og unge i Norge har plikt og rett til en offentlig grunnskoleopplæring. I opplæringsloven § 2-1 står det at "(...) retten til grunnskoleopplæring gjeld når det er sannsynleg at barnet skal vere i Noreg i meir enn tre månader. Plikta til grunnskoleopplæring byrjar når opphaldet har vart i

tre måneder” (Opplæringsloven § 2-1). I FNs barnekonvensjon står det også i artikkel 28 at barn har rett på utdanning og at grunnutdanningen skal gjøres obligatorisk og gratis tilgjengelig for alle (FN-sambandet 2008).

Her er loven og konvensjonen tydelig på barns rett til skolegang. Det kritiske blir hvordan den praktiseres og om papirløse barn i praksis har grunnutdanning tilgjengelig. Dette er i hovedsak avhengig av to forhold; hvordan den enkelte skole forholder seg til og gjør skolen tilgjengelig for papirløse barn, og hvordan foreldre forholder seg til sin plikt å sende egne barn på skolen. Foreldre kan være redde for å bli avslørt gjennom barnas skolegang. I Sveits står det eksplisitt i loverket at en skole har taushetsplikt om barna på skolen og at politiet ikke kan få navn fra skolen om hvilke barn som går der (Zwager 2008). På den måten trygges foreldre og barn på at det er sikkert å gå på skolen.

Papirløse migranter har rettigheter

Når alt dette er sagt, om papirløse migranternes manglende rettigheter, er det likevel en myte og uriktighet at papirløse ikke har noen rettigheter (Bicocchi og LeVoy 2007a). Det er vesentlig å fremheve at menneskerettighetene og andre internasjonale konvensjoner faktisk også gjelder for papirløse migranter og at Norge i hovedsak har ratifisert alle disse. Ingen vestlige mottakerland av asylsøkere eller arbeidsmigranter har ratifisert konvensjonen om beskyttelse av rettighetene til arbeidsmigranter og deres familier fra 1990 (Bicocchi og LeVoy 2007a). I forhold til andre menneskerettigheter er det viktig å fremheve at ”(...) non-discrimination, together with equality before the law and equal protection of the law without discrimination, constitute a basic and general principle relating to the protec-

tion of human rights” (Bicocchi og LeVoy 2007a:10). I møte med papirløse migranter må man som ’hjelper’ og som humanitær organisasjon være bevisst på dette og yte bistand slik at papirløse får oppfylt sine rettigheter.

Møter med papirløse migranter

I Norge jobber ingen organisasjoner eller offentlige instanser målrettet med konkrete tiltak spesifikt for og med papirløse migranter, noe som gjøres i andre vest-europeiske land. Men det betyr ikke at papirløse ikke finnes og at vi ikke møter dem i Norge. Papirløse migranter oppsøker i ulike sammenhenger hjelpeapparatet og organisasjoner, eller de møter enkeltpersoner som ønsker å bistå. Noen møter er gode og gir håp og muligheter, andre er mindre gode og forsterker følelsen av manglende mestring og tro på egenverd.

Kirkens Bymisjons virksomheter

Flere av Kirkens Bymisjons virksomheter kommer i kontakt med papirløse migranter. Aktuelle kontakter er med kvinner utsatt for menneskehandel, mennesker med lite penger som oppsøker steder der de får billig mat, unge mennesker på drift, mennesker med rot i papirene, mennesker med rusproblemer, mennesker med psykiske problemer, tidlige asylsøkere som søker juridisk bistand, mennesker som lever på gata, mennesker som har fått sparken fra en jobb, homofile med ikke-vestlig bakgrunn og mennesker som vurderer kirkeasyl. Noen er åpne om at de er papirløse, andre kommer som en hvilken som helt annen bruker/klient.

Hvor mange det er snakk om har virksomhetene ikke oversikt over, i hovedsak fordi man ikke spør om oppholdsgrunnlag

for å bistå. Møtestedet, Kirkens Bymisjons kafe for rusavhengige, tror de møter flere enn de vet om, fordi mange ikke vil si noe om sitt oppholdsgrunnlag eller hvilke papirer de har. Virksomhetene oppdager som regel at folk er papirløse når de eventuelt følger dem opp. De fleste mener at grunnen til at de ikke møter flere papirløse migranter, er fordi papirløse er redde for å oppsøke ulike tjenester. Alle virksomhetene er klare på at de papirløse finnes i Norge/Oslo, men gjemmer seg eller holder opplysninger om seg selv tilbake.

Det er flest lavterskeltilbud som møter gruppen. Lavterskeltilbudene tilbyr et 'anonymt' sted å være for alle, også papirløse, uten at man blir utspurt. Det kan være høy terskel for å oppsøke noen av Kirkens Bymisjon sine virksomheter, eksempelvis tiltak rettet mot HIV positive og kvinner i prostitusjon, av redsel for å bli stigmatisert. Papirløse kan delta i det meste som alle andre brukere/klienter, samtidig som ingen har noe spesialtilbud til papirløse. Noen virksomheter føler at de ikke kan ta i mot eller har noe å tilby papirløse, enten fordi de er en del av spesialisttjenesten eller fordi tilbudet er ment for en geografisk avgrenset gruppe. Alle virksomhetene som kommer i kontakt med papirløse mener at det er et behov for et eget tiltak rettet mot gruppen, og at det er naturlig at frivillige humanitære organisasjoner som Kirkens Bymisjon starter dette.

Sosial- og helsetjenester

Det er ikke bare Kirkens Bymisjon sine virksomheter som møter papirløse migranter. Det samme gjelder for sosialapparatet, helsestasjoner, juridisk rådgivningstjenester, oppsøkende virksomheter, legevakter, sykehus, organisasjoner, forskningsinstitutter, arbeidsgivere, kirker og menigheter. De møter alle papirløse

migranter, noen mange, noen få.

Spesielt interessant og bekymringsfullt er det at oppsøkende tjenester møter papirløse som bor på gata, på god vei inn i rusmiljøet i Oslo. Uteseksjonen jobber med unge opp til 25 år, og møter en del papirløse i denne alderen, i hovedsak fra afrikanske land, i sentrum eller langs Akerselva. Flere av disse livnærer seg ved salg av narkotika eller annen kriminalitet. Mange er papirløse enten fordi de som asylsøkere har fått avslag på sin søknad, de har ikke fått vite eller oppfattet at de faktisk har fått oppholdstillatelse, de har dratt fra asylmottak eller de har rett og slett rot i papirene sine (Vollebæk 2008). Gruppen inkluderer også ureturnerbare og ungdommer på drift rundt i Europa, som ikke er registrert noen steder. Den sistnevnte gruppen vil ofte ikke ha kontakt med sosialarbeidere. Uteseksjonen kan oppleve at de blir sittende med slike saker etter at de har vært kasteballer rundt i systemet (Vollebæk 2008). Oppsøkende tjeneste møter papirløse migranter med multi-problematikk; rus, psykiske problemer og hjemløshet. Dialog med denne gruppen er krevende sosialfaglig arbeid. De er ofte meget skeptiske til myndighetspersoner og hjelpeapparatet og unndrar seg kontakt. Oslo kommune har lite å tilby denne gruppen. Oppsøkende tjeneste har meldt bekymring for papirløse videre oppover i systemet med et ønske om å få bedret situasjonen (Bjørke 2008).

Noen papirløse oppsøker helsestasjoner og sentre. En av disse er avdeling for migrasjonshelse (AFM) lokalisert på Ullevål sykehus, drevet av Oslo kommune. AFM er for asylsøkere, overføringsflyktninger og andre nyankomne innvandrere. Hit kommer også noen papirløse migranter og AFM avviser dem ikke. AFM opplyser at papirløse ikke virker spesielt redde for å

komme til dem, kanskje fordi det allerede er mange innvandrere på Ullevål sykehus slik at man kan være anonym. Pasientene trenger heller ikke svare på eller fortelle alt (Magelssen 2008). Noen papirløse oppsøker også Oslo kommunes legevakt i Storgata. Her registreres ikke papirløse spesielt, men Legevakta opplever at folk ikke har noen adresse, ikke noe personnummer eller at de ikke kan betale for seg. De påpeker likevel at de behandler alle som kommer, uavhengig av papirer eller ikke, men de driver ikke med oppfølging av enkeltpasienter (Valgård 2008). Papirløse migranter som prøver å få en fastlege eller oppsøker lege kan bli avvist. Noen fastleger tar inn papirløse som pasienter, andre ikke (Johnsen 2008).

Organisasjoner, religiøse miljøer og forskning

Papirløse migranter kan, som nevnt, være i risikozonen for å utvikle tuberkulose, noe som bekymrer Landsforeningen for hjerte og lungesyke, som ønsker å gå sterkere inn i disse miljøene for å informere (Drage 2008). Noas, Seif og Røde Kors er eksempler på organisasjoner som møter papirløse. Noas møter avviste asylsøkere, mens Røde Kors kan møte papirløse på samme måte som Kirkens Bymisjon; i sine tiltak og prosjekter. Til Seif kommer papirløse som søker juridisk veiledning og informasjon (Martinsen 2008). I tillegg finnes frivillige nettverk av 'hjelpere', blant annet i kirkelige miljøer, som møter, bistår og også skjuler papirløse.

De ulike migrantkirkene i Oslo ser på møte med papirløse migranter som en av sine viktigste og mest krevende oppgaver i tiden fremover. Kirkelig nettverk for integrering av flyktninger og innvandrere opplyser at de aller fleste migrantkirkene har papirløse blant sine medlemmer (Frydenborg 2008). Mange oppsøker kirken eller andre religiøse fellesskap for hjelp, trøst,

fellesskap og håp. En pastor i en av migrantkirkene hadde en oppfatning om at papirløse oppsøkte kirken/menigheten fordi de søkte hjelp og trøst, men også fordi kirken representerte et fravær av utnytting. På besøk i andre europeiske land sa de ofte til oss at vi burde oppsøke migrantkirkene, fordi der kunne man treffe på papirløse migranter.

To forskningsinstitutter jobber med prosjekter om papirløse migranter. Det ene prosjektet er NAKMI (Nasjonalt Kompetansesenter for Migrasjonshelse) ansvarlig for og målet er å se på papirløse migranternes tilgang og forhold til helse-tjenester i Norge. Prosjektet er ennå ikke ferdigstilt. Fafo og Statistisk sentralbyrå har, på oppdrag fra UDI, gjennomført et prosjekt med mål om å se på hvordan man kan forske på og samle inn data ift denne gruppen. Fra UDI opplyses det at prosjektet var todelt; det skulle utvikles metoder for å finne ut hvor mange papirløse migranter det er snakk om og man ønsket å finne mer ut av motivene og erfaringene med ulovlig opphold i Norge (Utlendingsdirektoratet 2007). Begge prosjektene har slitt med å skaffe informanter, da få tør å stille opp, de verver ikke hverandre, ikke alle forstår poenget med prosjektene og noen ønsker økonomiske ytelser for å delta. Det har dessuten ikke eksistert naturlige sosiale møteplasser for å oppsøke papirløse migranter (Brunovskis og Bjerkan 2008).

Maktesløshet, sivil ulydighet og ansvarsfraskrivelse

Mange som møter papirløse migranter i sin jobb eller hverdag opplever maktesløshet i forhold til å kunne gi papirløse et verdig og optimalt tilbud. Helse- og sosialarbeidere blir i sine møter med papirløse satt i et uløselig dilemma, der handlingslammelsen ofte tar overhånd. Dette skyldes både mangel på kunnskap

og manglende handlingsalternativ, noe som fører til frustrasjon og oppgitthet. Ansatte blir opptatt av å ikke gi for mye forventninger og håp, samtidig som man har lyst til å bidra med noe. Det er mange 'hull i systemet' i forhold til hvordan man skal møte papirløse og manglende muligheter og retningslinjer for hva man kan tilby og som vist manglende rettigheter og tiltak. Forskerne ved Fafo ble virkelig klar over dette i sitt prosjekt; vanligvis kunne de henvise informanter som var i behov av bistand til hjelpeapparatet eller andre organisasjoner. Dette var ikke tilfelle for papirløse migranter, for hvor skulle man sende dem? (Brunovskis og Bjerkan 2008).

Det finnes likevel ansatte i det offentlige, blant annet helsearbeidere, som tilbyr sine tjenester langt utover akutt hjelp og 'setter på skylappene' etterpå. En form for kollektiv sivil ulydighet eksisterer. Samtidig er det også eksempler på ansvarsfraskrivelse, der ansatte i sosial- og helseapparatet, i den statlige forvaltningen sender folk videre og ikke alle tør å ta tak i saker som gjelder papirløse migranter. Papirløse risikerer å bli - og er - kasteballer i systemet. Lavterskeltilbud kan ofte bli sittende igjen med saker som omhandler papirløse og får frustrerte og desperate mennesker på døra. Man kan også, når man jobber med papirløse 'møte seg selv i døra' i forhold til at man føler man blir en del av et system, 'et regime' man ikke vil være en del av. Tidligere leder på Fagerli ventemottak er et eksempel på dette. Hun forteller at hun følte "(...) jeg hadde blitt fyrbøteren i helvete og opplevde at jeg måtte kaste kull på bålet for å gjøre det ubehagelig for beboerne slik at de frivillig skulle returnere" (Johansen 2008:6).

Motivasjon til retur

Et mål med norsk returpolitikk er å motivere papirløse migranter til frivillig retur. Hvis papirløse vil returnere frivillig, dette

gjelder til alle land, kan de få bistand fra Internasjonal Organization of Migration (IOM) som i samarbeid med UDI "(...) tilbyr assistanse til irregulære migranter i Norge som ønsker å returnere frivillig til sine hjemland" (IOM 2008). Man assisterer papirløse ut av landet og målet er å ha en velorganisert, sikker og verdig returmulighet (IOM 2008). Det finnes også spesielle returprogram til enkelte land, blant annet Irak og Afghanistan (IOM 2008). IOM gjennomfører bare frivillige returer og hvert år er det 4-500 som benytter seg av ordningen (Utlendingsdirektoratet 2007) fra Norge til sine hjemland. Programmet tilbyr en velorganisert, sikker og verdig returmulighet.

Det er ikke noe galt i at man satser på frivillig retur av papirløse og dette står ikke i motsetning til at mange likevel velger å bli i Norge. Det er viktig å realitetsorientere den papirløse migranten og se på muligheter for retur og en fremtid i hjemlandet. I en del tilfeller kan det være det beste for migranten å returnere og noen ønsker også sterkt å returnere.

Et sted som er i en spesiell posisjon når det gjelder møte med papirløse migranter er de nevnte ventemottakene (som har plass til opptil 100 papirløse migranter). En av mottakenes primære oppgave skal være å motivere beboerne til retur og "(...) det skal til enhver tid pågå målrettet arbeid med henblikk på retur" (Utlendingsdirektoratet 2006:3). Allerede innen en uke i mottaket skal man ha en såkalt retursamtale med beboeren. Under oppholdet skal man motivere beboerne til å frivillig returnere til hjemlandet gjennom individuelle samtaler som skal finne sted minst en gang i måneden (Utlendingsdirektoratet 2006:4), der man blant annet skal opplyse om IOMs ordning. De som ikke returnerer frivillig kan risikere å bli sendt ut mot sin vilje. Om returfokus fungerer

optimalt og på en måte som ivaretar også den papirløse migranten har ikke Kirkens Bymisjon sitt prosjekt grunnlag for å uttale seg om, men med en frivillig returhyppighet på 1-4 i måneden fra Lier ventemottak (Neset 2008) kan man stadfeste at de fleste ikke benytter seg av ordningen.

DEL 3: ANDRE EUROPEISKE LAND

Den europeiske konteksten generelt

I Europa lever det flere millioner papirløse migranter, Statistisk sentralbyrå gir et tall på 4,5 millioner (Zhang 2008), men andre mener tallet kan være helt opp i 8 millioner. På verdensbasis finnes det mellom 15-30 millioner papirløse migranter (Internasjonale Røde Kors og Røde Halvmåne 2007). Det faktiske tallet spriker, mest fordi det er umulig å telle denne gruppen, og organisasjoner, lokale og nasjonale myndigheter opererer alle med ulike tall. Det lever papirløse i så og si alle europeiske land, også i Øst Europa, mens østeuropere kan leve papirløst i vesteuropeiske land. Papirløse i Europa kommer fra all verdens land og det er ulike nasjoner representert i ulike land. Eksempelvis er det mange fra Latin-Amerika i Spania og Sveits, mens afrikanere dominerer i Frankrike og Italia. Asiatere er det flest av i Nederland, Storbritannia og de skandinaviske landene. Ofte søker migranter seg til land der det allerede er store etablerte nettverk fra hjemlandet eller der de forstår språket.

Lowverk, rettigheter og ordninger er ulike i ulike land, noe eksemplene senere vil vise. Men felles for alle land er at det strammes inn på asyl- og innvandringspolitikken og dermed også muligheten for

å entre Europa på lovlig vis og få lovlig opphold. EU-landene samkjører sitt lovverk, blant annet gjennom Dublin-samarbeidet som gjør at land kan sende asylsøkere tilbake til det opprinnelige søknadslandet. Det er i EU-land og i Norge mulig å fengsle papirløse migranter, med et tak på maksimum 18 måneder og det er laget regler for effektiv utsendelse, det såkalte returdirektivet (Ask 2008). Menneskers migrasjon til Europa blir i hovedsak organisert av kriminelle nettverk og menneskesmugling er en bransje i vekst. For de som har entret Europa, men ikke får lovlig opphold opplever organisasjoner i ulike land at deres arbeid for papirløse migranter blir vanskeligere da regelverk strammes inn og rettighetene blir færre.

PICUM har flere bekymringer for situasjonen til papirløse migranter i Europa. Først og fremst er de bekymret for brudd på menneskerettighetene til papirløse og deres manglende rettigheter i ulike land (Bicocchi og LeVoy 2007b). De mener at menneskerettighetssituasjonen til papirløse har forverret seg og at det skjer flere brudd på menneskerettighetene i forhold til denne gruppen. De er videre bekymret for at migranter dør ved forsøk på å passere grensen til Europa, at de opplever barrierer i tilgang på helse- og sosialtjenester, at de har manglende muligheter

til rettferdige arbeidsforhold og den manglende beskyttelsen av papirløse barn (Bicocchi og LeVoy 2007b).

Disse bekymringene deles av organisasjoner, hjelpetiltak og aktivister vi har besøkt. Samtidig er det mye bra arbeid som gjøres og engasjerte, dedikerte og målbevisste mennesker og organisasjoner, mange engasjert på frivillig basis. I det kommende vil jeg beskrive eksempler på tiltak og tilbud til papirløse migranter i fem andre europeiske land. Det er i hovedsak tiltak som oppfattes som vellykkede med tanke på hvordan de er organisert og klarer å nå ut med bistand til papirløse.

Sverige

Sverige har omtrent samme lovgivning som Norge og er, ikke overraskende, det landet det er mest riktig å sammenligne Norge med. Sverige er tradisjonelt et land som har tatt i mot mange asylsøkere og humanitære organisasjoner og frivillige nettverk har arbeidet med papirløse i 10-12 år. Papirløse har i Sverige rett til akutt helsehjelp, men hjelp utover det må de selv betale for (Arwidsson 2008a). Barn har rett til helsehjelp og skolegang, men i følge Utan Papper, Redd Barnas prosjekt for papirløse barn, fungerer ikke dette særlig godt i praksis (Granberger 2008) og lovverket er utydelig.

De humanitære organisasjonene og frivillige stiftelsene har i det siste protestert mot et nytt lovforslag som bygger på at Sverige, på linje med andre EU-land må ha en lov som regulerer 'sjukvård' til asylsøkere. I det nye lovforslaget fra regjeringen refereres det til asylsøkere, men ikke til papirløse migranter. Papirløse er ikke definert inn og dermed kan det tolkes som om de ikke omfattes av loven, at de ikke

har rett til noen form for 'sjukvård' og at det heller ikke er lov å gi 'sjukvård' til papirløse (Arwidsson 2008b). Lovforslaget ble endelig vedtatt juni 2008.

Helsetilbud

Rosengrenskastiftelsen driver i Gøteborg en helseklinikk (mottakning) for papirløse migranter. Den befinner seg i en kirke og er åpen hver onsdag kveld. Her jobber helsearbeidere, slik som allmennleger, gynekologer, psykiatere, barneleger, kirurger, helsesøstre og sykepleiere frivillig. Mottakningen fungerer som en helt vanlig klinikk med vanlige etiske retningslinjer, og det tilbys konsultasjon, vaksiner, sårstell, enkel medisinsk behandling, tester, medisiner og støttesamtaler. Man er avhengig av å også ha et nettverk av helsearbeidere utenfor mottakningen som man kan sende pasienter til hvis nødvendig, eksempelvis tannlege. I tillegg til helsetjenester tilbyr Rosengrenska, ved hjelp av nettverket 'Ingen Människa är illegal', aktiviteter for barna, informasjon og juridisk rådgivning. Rosengrenska er likevel opptatt av de i hovedsak tilbyr helsehjelp og uttaler seg bare om dette i offentligheten.

Klinikken og dets beliggenhet er 'hemmelig'. Likevel vet papirløse om den og man får ofte besøk av folk fra andre organisasjoner, fra det offentlige, fra politikere og journalister. Det er, for de frivillige, ikke nødvendig å vite pasientens virkelige navn eller adresse, et telefonnummer er nok. Man fører journal for hånd, ikke på pc. I løpet av en kveld er det mellom 70-120 papirløse migranter innom klinikken, ca 50 av de trenger helsehjelp. De andre kommer for det sosiale samværet og for å få informasjon.

Rosengrenska har sin egen nettside og mailingliste, hvor det blant annet oppfordres til aksjoner og engasjement og gis nyttig informasjon om situasjonen til

papirløse i Sverige. Rosengrenska opplever ikke noe problem med å rekruttere papirløse til klinikken og man har mange frivillige å ta av, men det er alltid behov for flere (Sjøgren 2008).

Samarbeidet med kirken oppfattes som meget bra. Kirken stiller med egne frivillige og tilbyr også mat og klær til de som trenger. Rosengrenska og kirken er likevel opptatt av å ikke love de papirløse for mye og være tydelige på hva de kan hjelpe til med og hva de ikke kan bidra med. De har engasjerte og dedikerte frivillige og ressurspersoner med et utrolig engasjement og arbeidskapasitet. En fallgrube kan selvsagt være at folk blir utbrente. Arbeidet finansieres gjennom innsamlinger, faste givere, gaver og penger fra fond/legater de søker på. De får ingen støtte fra det offentlige. Fra våren 2008 har Rosengrenska inngått et samarbeid med Gøteborg Røde Kors og har således fått to personer som jobber i 1/2 stilling for å følge opp arbeidet med papirløse, noe som bedrer deres økonomiske situasjon.

Røde Kors i Stockholm tilbyr også helsehjelp til papirløse, men det fungerer noe annerledes enn Rosengrenska. I sine lokaler i byen har Røde Kors en klinikk med tre sykepleiere som tilbyr konsultasjon. Klinikken er åpen på dagtid hver dag og man trenger ikke å bestille time. Som regel henviser sykepleierne pasientene videre til leger i nettverket eller til Ersta sykehus, et diakonalt sykehus man har et samarbeid med. Her tar leger i mot papirløse etter arbeidstid. Røde Kors ringer også til andre sykehus for å spørre om de tar i mot pasientene, men får oftest nei (Arwidsson 2008b). Røde Kors konsentrerer seg også om helsehjelp til papirløse, men gjennom sitt senter i Stockholm kan papirløse også få annen bistand slik som språkkurs, tilgang til internett, jurister og sosiale aktiviteter.

Dette er to modeller for hvordan man kan tilby helsetjenester til papirløse. Rosengrenska tilbyr en klinikk utenfor det ordinære helsetilbudet. Det samme gjør Leger i verden (Medicins du Monde) som har en lignende klinikk i Stockholm. Røde Kors har en ordning hvor man mer prøver å integrere papirløse i det ordinære helseapparatet. Det som er felles for alle disse organisasjonene, og noen flere rundt i svenske byer, er at de er aktive i den politiske debatten. De tilhører et nettverk som jobber politisk for å sikre papirløses rett og tilgang til helsetjenester og en styrking av papirløses rettigheter i det svenske samfunnet.

Tiltak for barn

Prosjektet 'Utan papper' drives av Redd Barna Sverige. Det er en hjelpelinje hvor papirløse barn eller pårørende, slik som foreldre, lærere og sosialarbeidere kan ringe eller maile angående sin livssituasjon. Samtalene og mailene inneholder alt fra spørsmål om oppholdstilstand, skolegang, familieproblemer og vanlige barne- og ungdomsdilemmaer. 'Utan papper' er bemannet med tre prosjektarbeidere som tilbyr rådgivning, informasjon, noen å snakke med, megling og psykoterapeutiske støttesamtaler. I perioden mars 2006 til mars 2008 var prosjektet i kontakt med 571 barn, av disse ble 150-200 fulgt opp over tid (Vestin 2008).

Mange henvendelser dreier seg om skolegang og om usikkerheten rundt papirløse barns rett til skolegang. På sine internett-sider skriver 'Utan papper': "Det är inte förbjudet att låta barn som inte har uppehållstillstånd gå i skola, men det finns vuxna som arbetar på skolorna som tror det. De måste inte ta emot dig, men de får om de vill. Regeringen, som bestämmer i Sverige, har sagt att alla barn ska gå i skola" (Utan papper 2008). Utan papper

jobber for at alle barn skal ha rett til å gå på skole og under mottoet ”barn först och främst” (Redda Barnen 2007) er de spesielt opptatt av at papirløse barn først og fremst skal få være barn og ikke først og fremst ’uten papirer’ (Redda Barnen 2007).

Nederland

I Nederland er det en sterk tendens til innstramning i asyl- og innvandringspolitikken. På samme måte som i Norge oppgir myndighetene et mål om å senke ankomstene av asylsøkere og andre innvandrere til landet gjennom ulike virkemidler (Smit 2008). Tiltak for papirløse opplever at rettigheter strammes inn. Likevel ser man en tendens til at lokale myndigheter, det vil si regionalt og kommunalt har et mer pragmatisk forhold til og en lavere terskel på hva de støtter økonomisk enn nasjonale myndigheter. Det er derfor mulig å få moralsk og økonomisk støtte til tiltak for papirløse migranter. Nederland ga også i april 2001 amnesti til papirløse migranter som hadde vært kontinuerlig i landet i minst seks år (Smit 2008).

Koordinering og henvisning

Lampion er en paraplyorganisasjon som koordinerer mye av arbeidet rundt papirløse migranter og deres tilgang til helsetjenester. Den har eksistert i fire år og kom som en reaksjon på behovet for å gjøre mer for papirløse (Mensinga 2008). Flere nasjonale organisasjoner og institutter er medlemmer og de er godt organisert. De gir papirløse migranter og offentlig ansatte råd om rettigheter og hvordan de kan finne frem i systemet. I tillegg driver de politisk lobbying, har en informativ internettside og overvåker hvilke trender som gjelder.

Generelt i Nederland jobber organisasjoner og nettverk mye med informasjon og henvisning videre i systemet. Det eksisterer en tankegang om at papirløse skal få styrket sine rettigheter og bli en del av det generelle helse- og sosialsystemet og at man ikke skal bygge opp parallelle systemer eller tiltak for papirløse. Likevel kan man gå i ’informasjonsfella’; man informerer og henviser hele tiden uten å gi direkte nyttig hjelp. Dette kan oppleves som frustrerende for papirløse og de risikerer å bare bli sendt rundt i systemet.

Helse- og boligtak

I Nederland må man ha helseforsikring for å få helsehjelp. Dette er oftest en umulighet for papirløse på grunn av manglende økonomiske midler. Det er derfor opprettet et fond (Stiftung Koppling) der papirløse kan søke om utgiftsdekning ”(...) in cases of all first line medical care, including life-threatening emergencies, infectious diseases, pregnancy, neonatal care and mental pathologies that pose a threat to society” (Medicins du Monde 2007:13). Det er helsearbeideren som sender inn søknad om refusjon for behandlingen som ble gitt og ordningen forvaltes av et nettverk kalt RUIS, bestående av leger, jordmødre, tannleger, psykologer, forsikringsselskap m.fl. (Smit 2008). RUIS søker myndighetene om en viss sum i året, en sum de oftest får. Så egentlig er det myndighetene/departementet som finansierer fondet. Et problem er at man kun kan søke om refusjon til helsehjelp innen I.linje og behandling utover det blir vanskelig rent økonomisk.

Som nevnt er de fleste organisasjoner i Nederland opptatt av at papirløse skal få hjelp i det generelle helsesystemet. De er derfor opptatt av å informere om at man faktisk har lov og mulighet til å oppsøke en lege selv om man ikke har lovlig opp-

holdsstatus. I en informasjonsbrosjyre fra Lampion og Dokters van de Wereld (Medicins du Monde) står det blant annet; "(...) .undocumented patients are expected to pay themselves for the care they received...To allow poor undocumented patients to get proper health-care, a special "linkage" fund was put in place. Inform the "huisarts" (huslegen) or "verloskundige" (jormor) that you have no legal staying permit and explain your financial situation. They should be familiar with the conditions and they can make all arrangements" (Lampion og Dokters van de Wereld (Medicins du Monde) 2007:3). I tillegg gir MdM papirløse migranter et medisinsk dokument eller helsekort der det noteres alle medisinske data om pasienten – til bruk for helsepersonell som møter og behandler pasienten.

En noe annen vinkling har helseklubben Kruispost, drevet av bofellesskapet Oz 100, et diakonalt økumenisk fellesskap beliggende i Red Light District i Amsterdam. De har en helseklinikk som tilbyr konkret helsehjelp til alle som ikke har helseforsikring, det vil blant annet si rusavhengige, hjemløse og papirløse migranter. De har en koordinator og sosialarbeidere ansatt og mange frivillige leger, for det meste pensjonerte. De har åpent hver dag og er velorganisert etter mange år i bransjen. I klinikken tilbys det konsultasjon, enkel medisinsk behandling og medisiner. I tillegg finnes det sosialarbeidere som gir rådgivning.

Et rent boligtiltak er Stichting LOS som tilbyr bolighenvisning. En papirløs kan ta kontakt per telefon og LOS veileder han/henne videre i systemet ved å henvise til nærmeste boligorganisasjon som igjen hjelper til med bolig. Denne organisasjonen får økonomisk støtte av lokale myndigheter, men ikke nasjonalt (Huijstee 2008). Dette antagelig fordi lokale myn-

digheter er nærmere problematikken med boligløse, og tenker at det er bedre og mer lønnsomt at folk har et bosted enn at de bor og lever på gata.

Frankrike

I Frankrike har man hatt en bevissthet om papirløse migranter lenge og siden 1990 tallet har man hatt bevegelser med papirløse migranter selv. Det er mange NGOer som jobber med papirløse. I forhold til rettigheter strammes det også her inn og organisasjoner opplever det som vanskeligere å jobbe med papirløse på grunn av dette. Som en ansatt i en organisasjon opplevde det: "Det blir strengere lover for innvandrere og papirløse migranter også i Frankrike...alt rives ned" (Simonnet 2008). Blant annet opplevs dette å skyldes den konservative regjeringen Frankrike har, og at landet er administrativt og byråkratisk tungrodd.

I forhold til helse har man rett til helseforsikring når man har bodd i landet mer enn 3 måneder, men man må betale. Hvis man tjener under 600 euro i måneden kan man få forsikringen dekket eller kjøpt for seg (Corp 2008). For papirløse kan det være et problem når man har vært i landet mindre enn tre måneder, men et større problem er å bevise at man tjener mindre enn 600 euro når man jobber svart (Corp 2008).

Helseklinikk

Medicins du Monde driver flere klinikker for migranter rundt i Frankrike. Den i Paris er den største med 10 ansatte og 110 frivillige. Av migranter som kommer er 80 % papirløse, de fleste fra Sub Sahara Afrika. I 2007 hadde klinikken 9000 konsultasjoner og i mars 2008 4000 journaler/aktive pasienter. På samme måte som i Nederland får hver pasient et helsekort

hvor man noterer ned pasientens besøk hos lege, til bruk for pasienten selv og behandlende helsepersonell.

Klinikken er i hovedsak fokusert på helse og medisinsk hjelp, men gir også informasjon og har sosialarbeidere og jurister tilgjengelig. Disse kommer til klinikken som frivillige og er betalt av sine egne organisasjoner eller arbeidsplasser. Blant helsearbeiderne har man alle slags leger; gynekolog, tannlege, øyelege, kirurger, allmennleger, barneleger osv.

Klinikken er finansiert 50 % fra MdM sentralt og 50 % fra Paris kommune og fra Helsedepartementet. De har et årlig budsjett på 350 000 euro (Corp 2008). Klinikken har holdt på siden 1986 og er meget velfungerende med et godt system for journalføring, morgenmøte for alle ansatte og frivillige som er på jobb den dagen og et praktisk fungerende kø- og registreringssystem. De er gode på å informere pasientene om dagens tilbud og tar vare på de som eventuelt ikke får noe tilbud den dagen.

Klinikken har et stort medisinutvalg. Det består av ubrukte medisiner som folk gir til apotek og som apoteket gir videre til MdM. Men nå blir det forbudt å oppbevare medisiner på denne måten, noe som kan bli en umulig utgift for klinikken (Corp 2008). Et annet problem er hvis pasienter må følges opp, for eksempel med diabetes. Man er avhengig av gode sykehus og leger å samarbeide med, noe som ikke alltid er lett tilgjengelig. Man er også avhengig av et samarbeid med laboratorier som tar prøver og analyser. Dette fungerte tilfredsstillende. Kontakten med politiet var litt betent i og med at politiet innimellom patruljerte gaten utenfor klinikken, men de hadde aldri sjekket pasienter som var inne på klinikken (Corp 2008).

Besøksordning

Cimade er en organisasjon som jobber med rådgivning til asylsøkere og papirløse migranter. De holder til i 6-7 store byer, 13 regioner og har 130-140 ansatte (Cimade 2008). En av de viktigste oppgavene de har er at de "(...) maintains a presence in several detention centre throughout France" (PICUM 2008). Sentrene tilsvarer Politiets utlendingsinternat Trandum, en lukket institusjon for utenlandske innsatte som skal sendes ut av landet, under politiets ansvar (Justis- og politidepartementet 2008). Det finnes ca 20 slike i Frankrike. Cimade har oppfølging i de ulike sentrene, der de informerer om rettigheter og sjekker de sosiale forholdene. Pengene til dette arbeidet får de av myndighetene som de har en avtale med om denne besøksordningen, en ordning Cimade nødvendig vil miste da det er viktig også for deres finansielle situasjon. Samtidig oppleves det vanskelig å gjøre noe for papirløse i disse sentrene. Saksgangen går veldig raskt og papirløse oppholder seg i snitt kun 10-12 dager i senteret før de blir sendt ut (Cimade 2008).

Spania

Spania er et land, som på grunn av sin plassering i ytterkanten av Europa har mange papirløse migranter. Man snakker om fra 700-800 000 (Zhang 2008) til 1,25 millioner (García 2008). Mange av disse overlever greit i Spania på grunn av det store svarte arbeidsmarkedet. Det å jobbe svart i Spania er ikke sett på som moralsk forkastelig og innen mange bransjer opererer man med svart arbeid, også for spanjoler (Garcia 2008). Ved å ha en inntekt er det enklere å leie bolig. I tillegg har alle som befinner seg på spansk jord rett til all type helsehjelp, uavhengig av oppholdsstatus. Det eneste man

trenger er å skaffe seg et helsekort: "(...) foreigners registered on the rolls of the town where they reside are entitled, regardless of their status, to the same rights to free health care as Spanish citizens" (Medicins du Monde 2007:9). Informasjon og henvisning til dette er noe organisasjoner hjelper til med, blant annet har Medicins du Monde flere helseklinikker i Spania. Likevel finnes det barrierer for å få helsekortet. Noen lokale myndigheter lager hindre og en del papirløse migranter vet ikke om ordningen eller de forstår ikke hvordan det fungerer. Noen er også redde for å oppsøke et offentlig kontor av frykt for å bli oppdaget, registrert og sendt ut. Spanske myndigheter ønsker også å stramme inn på ankomster til landet (noe som er vanskelig da mange kommer sjøveien) og det oppleves som vanskeligere og vanskeligere å være papirløs migrant i Spania - "(...) og menneskerettighetene blir brutt overalt" (Garcia 2008).

I Spania har papirløse en mulighet for å søke om lovlig opphold i landet etter tre år. Man må da bevise at man har vært her i tre år (derfor er det viktig å skaffe helsekortet som kan bevitne dette), man må ha fått en tilknytning til Spania, kunne forsørge seg selv, kunne språket og ikke være kriminell. Og man må ha identifikasjonspapirer på hvem man er, eksempelvis pass, noe som ofte rammer afrikanere uten identifikasjonspapirer, og som er lavest på rangsigen av de papirløse i Spania.

Tiltak for afrikanske migranter

En organisasjon ved navn Karibu jobber med afrikanske migranter, de fleste av dem papirløse i dobbelt forstand; de har ikke identifikasjonspapirer og ikke lovlig opphold i Spania. Afrikanere fra sør for Sahara utgjør bare 3,7 % av migranter i Spania. 80 % av dem ankommer til Spania via Kanariøyene, deretter blir de plassert

i andre spanske byer, mange kommer til Madrid. Her livnærer de seg oftest ved gatesalg eller som 'kunstnere'. Karibu er lokalisert i Madrid og tilbyr humanitær hjelp, slik som mat og et sted å bo og ulike integreringsprogram, slik som spanskkurs, alfabetiseringskurs eller kvalifiseringsprogram (Padre Antonio 2008). De har fem ansatte og 150 frivillige som underviser, veileder og gir helsehjelp. Likevel føler Karibu at de ikke får gjort nok. Det er vanskelig å få afrikanere godtatt i det spanske samfunnet og de trenger ofte mye da de kommer fra ekstremt vanskelige forhold (Padre Antonio 2008).

Karibu finansierer sine aktiviteter gjennom private givere og gaver og søker prosjektmidler fra ulike fond og myndighetene. De føler ofte at de må gå på akkord med seg selv, fordi de inngår kompromisser med myndighetene for å få pengestøtte og for å unngå bråk (Padre Antonio 2008). Karibu er ikke alltid enig med myndighetenes politikk ovenfor papirløse afrikanere.

Boligtiltak

I Spania finnes det en organisasjon kalt Provienda som formidler bolig til migranter, også til papirløse migranter. Provienda er mer et kontor enn en organisasjon og de er finansiert av Madrid kommune og nasjonale myndigheter; de finansieres med andre ord av det offentlige. 30 % av brukerne til Provienda er papirløse og de er opptatt av at de ikke skiller mellom papirløse og andre migranter. Myndighetene er klar over at Provienda også tilbyr assistanse til papirløse, men "(...) det snakkes det ikke om" (García-Antón 2008).

Provienda fungerer som et slags mellomledd og inngår avtaler mellom utleier og migranten. Hvis problemer eller uoverenskomster oppstår stepper Provienda inn. Det er enkelt å skaffe en papirløs migrant

bolig hvis Provienda er mellomledd som stiller garanti for det første året. De leier mest av privatpersoner og det er ofte at de har avtaler med de samme utleierne over mange år (García-Antón 2008). Det er visse regler for de som skal leie gjennom Provienda. De må bevise gjennom skriftlig dokumentasjon fra arbeidsgiver at de har arbeid og inntekt, men det er greit at dette er svart arbeid. Migrantene betaler leie til Provienda på en fast dag hver måned. Dersom man ikke betaler blir man kastet ut. Man får bare lov til å leie for en viss del av inntekten sin; dette for at de skal ha en mulighet til å betale. Det er sjelden at papirløse ikke betaler; de siste fire årene har alle betalt (García-Antón 2008). Man får bare leie så stort som man trenger, og får ikke noe ekstra rom. Dette er for å unngå framleie og at mange andre flytter inn. De som får avslag om hjelp fra Provienda blir oppfattet som å ikke passe inn eller de har ikke inntekt eller identifikasjonspapirer (García-Antón 2008).

Sveits

Sveits er et land med regionale forskjeller i lovverk og system. Men det gjelder for hele landet at man må ha helseforsikring for å få helsehjelp. Papirløse kan også forsikre seg, men det er dyrt (750 til 1500 kr per måned) for en med liten eller ingen inntekt. I 2003 ble det innført en lov om at man kan få oppholdstillatelse hvis helt spesielle hensyn taler for det. Alle uten lovlig oppholdstillatelse kan søke om dette, men visse kriterier gjelder, for eksempel at man har bodd i landet i minst fem år og man må ha en minimumsinntekt. I virkeligheten er det ikke mange som har fått et slikt opphold, spesielt ikke i den tysktalende delen av Sveits (Zwager 2008). Men likevel er muligheten der, i motsetning til Norge.

Informasjonscenter

I Zürich og omegn er det ca 20 000 papirløse. SPAZ (Sans Papiers Anlaufstelle Zürich) er et informasjonscenter som gir informasjon og rådgivning til papirløse migranter i Zürich. SPAZ ble blant annet startet etter initiativ fra fagforeninger og har i dag også tett samarbeid med fagrørsla. De får låne lokaler hos en fagforening, noe som gjør utgiftene lavere. Ellers får de inntektene sine fra å søke fond, fra gaver, fra noen kirker og fra sportsarrangement som fagforeningen arrangerer der de samler inn penger til SPAZ (Zwager 2008). Zurich er politisk en venstrestyrt kanton og i styret til SPAZ sitter det politikere fra to politiske partier på venstresiden. SPAZ ble startet opp av i hovedsak to grunner; man ønsket å forbedre livssituasjonen til papirløse migranter og man ønsket å få til politisk press (Zwager 2008).

SPAZ har to ansatte som etter beste evne gir informasjon og rådgivning til papirløse migranter om økonomi, arbeid, oppholdsstatus, det sveitsiske systemet, helseforsikring, sosiale problemer, familieproblemer, lovverket, psykiske problemer, forhold til politiet osv. Hvis de papirløse har helseproblemer blir de videresendt til en klinikk drevet av Leger uten grenser. Variasjonen i problematikken papirløse ber om hjelp og råd i forhold til viser hvor vid og omfattende problematikken er. SPAZ har også laget en brosjyre til helsearbeidere og administrasjon på sykehus om papirløse migranternes situasjon og rettigheter. De tilbyr å følge barn på skolen og snakke med lærere og skoleledelsen. De er opptatt av å også jobbe politisk og har blant annet kampanjer med undersøkelser i forkant. Den neste kampanjen skal fokusere på hushjelp for mange av dem er papirløse, jobber svart og blir utnyttet (ibid).

Den norske konteksten

Tiltakene er ulike i ulike land, men noe er felles. Den store likheten er at alle landene vi har besøkt (og de fleste andre vesteuropeiske land) har spesifikke tiltak eller tilbud til papirløse migranter. Norge har det ikke. Hvorfor kan diskuteres. Det interessante på nåværende tidspunkt er hva innen de europeiske tiltakene som kan overføres til Norge og norske forhold? Hva er typisk for den norske konteksten og eventuelt annerledes enn andre land?

Ulikheter og hindringer

Norge er et lite land med tanke på folketall, men det er et stort geografisk område. Likevel er det et relativt oversiktlig og gjennomorganisert samfunn og det må være vanskelig å leve i skjul eller anonymt. Det er vanskelig å gjemme seg bort, kanskje vanskeligere enn i mer folkerike og mindre gjennomorganiserte europeiske land.

På mine spørsmål omførte til problemer for tiltak som ga bistand til papirløse migranter i andre land, forsto de ikke alltid spørsmålet. Å få økonomiske midler til arbeid med papirløse var ofte ikke noe problem. Man sier at man jobber med migranter, alle vet at dette også inkluderer papirløse migranter, men dette blir det ikke noe oppmerksomhet rundt, fordi 'slik er det bare'. Tiltak som var spesifikt bare for papirløse kunne også ha offentlig støtte. I Norge er de politiske signalene basert på at man ikke skal belønne papirløse migranter: "(...) vi kan ikke belønne personer som nekter å akseptere lovlig fattede vedtak ved å gi dem arbeid eller sosialstøtte" (Hansen 2008). Det er en oppfatning at man ikke skal lage systemer som gjør det attraktivt å bli boende i Norge - eller å komme hit for den saks skyld. Papirløse migranter skal

således kun få det mest nødvendige. Ansatte i Norge som kommer i kontakt med papirløse migranter sier derfor at dette ikke er noe de flagger eller kommuniserer utad. I Danmark opplevde Kirkens Korshær å få trusler om inndragelse av offentlig økonomisk støtte hvis de opprettholdt et nattherberge for papirløse migranter (Stenum 2008). Det endte med at prosjektet ble nedlagt. Per dags dato er det også i Norge lite politisk vilje til å bistå papirløse og i stedet ønsker man å sende dem til hjemlandet eller straffe de som gir papirløse migranter arbeid, fordi "(...) et illegalt arbeidsmarked bidrar til å opprettholde den ulovlige innvandringen" (Hansen 2007)

Det er stort sett i alle andre europeiske land mer svart arbeid, og den uformelle økonomien utgjør en større andel enn i Norge. Dette skyldes ulike faktorer, blant annet at det er enklere å jobbe svart i større og mer uoversiktlige land og det er mer utbredt og åpenlyst aksept av svart arbeid i befolkningen. I Norge vil papirløse grunnet manglende arbeid ofte ha lite eller ingen inntekt, noe som vanskeliggjør andre muligheter, for eksempel muligheten til å betale for bolig. Dette er da enklere i land der papirløse i større grad har mulighet til å ha en inntekt i halv-formell eller uformell sektor.

Det har vært interessant å se at i en del andre land er ikke skillet mellom 'lovlig' innvandrere og 'ulovlige' innvandrere så sterkt som i Norge. Man skiller ikke sterkt mellom ulike typer migranter, og spesielt i Spania og Frankrike er det mer en akseptering av at papirløse migranter er her og må få et minimum av tilbud. Det er generelt en mer pragmatisk tankegang enn det som oppleves i Norge, spesielt gjelder det land som Nederland, Sveits og Spania.

Mange som arbeider på dette feltet i andre land har uttrykt overraskelse over at det ikke finnes noe spesifikt tilbud til papirløse migranter i Norge. Under en

konferanse om papirløse barn i Europa, arrangert av PICUM i Brussel, var Norge eneste vesteuropeiske landet uten noe tilbud til papirløse migranter.

DEL 4: ENGASJEMENT OG PERSPEKTIV

Forpliktelser og refleksjon

Det er i dag et vanskelig politisk klima i Norge for å snakke om rettighetene til papirløse migranter, og eventuelle tiltak for gruppen. Fokuset blir raskt mest mulig effektiv retur og behovet for en strengere asyl- og innvandringspolitikk. Andre hensyn og perspektiv kan bli glemt. Det er vesentlig å snu bildet og få frem at en papirløs migrant først og fremst er et menneske, deretter en migrant og til slutt papirløs. Hvis vi går fra papirløs (eller ulovlig) til menneske vil debatten dreie inn på menneskelige aspekter og vi vil som samfunn stå overfor andre perspektiver og forpliktelser, forpliktelser som handler om etikk og anstendighet, om menneskerettigheter og humanitær bistand - og om en global virkelighet som vi ikke kan stenge oss ute fra.

Et viktig formål med denne rapporten er å løfte frem disse perspektivene, og se på argumenter for hvorfor det er viktig å engasjere seg i forhold til papirløse migranter, men også hvilke dilemmaer og utfordringer dette fører med seg. Spørsmål som utfordrer til refleksjon og debatt trekkes inn, ikke nødvendigvis for å gi klare svar, men like mye for refleksjonens skyld.

Menneskerettigheter

Menneskerettighetene gjelder for alle mennesker. Norge har ratifisert de fleste internasjonale konvensjoner om menneskerettigheter der det slås fast at alle

mennesker er like mye verdt og har like rettigheter. Man kan skille mellom rettigheter som er knyttet til et statsborgerskap slik som å delta i valg, og menneskelige rettigheter som omfatter alle (Hunt 2006). Alle migranter, uavhengig av status, har rett til helse, utdanning, et adekvat sted å bo og rett til å arbeide og rettigheter i arbeidet (Amnesty 2006). Alle migranter, uten unntak, har dessuten rett til liv, frihet fra tortur og grusom, umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff, frihet fra slaveri og trelldom, rett til å bli anerkjent som et rettssubjekt og tanke, overbevisning og religionsfrihet (Amnesty 2006).

Amnesty trekker i sin rapport frem papirløse migranter som blant de mest sårbare gruppene blant migranter. De er sårbare for utnyttelse fra arbeidsgivere, smuglere og bakmenn. Deres manglende legale oppholdsstatus gjør at de ofte er uvillige eller ute av stand til å fremme sine menneskerettigheter (Amnesty 2008:8). I tillegg vet de som utnytter at de som regel ikke blir holdt ansvarlige, fordi papirløse migranter er motvillige til å snu seg til myndighetene for hjelp, da de er redde for å få offisiell oppmerksomhet rettet mot seg selv, eller de er redde for å bli oppdaget, arrestert og deportert (Amnesty 2008:11).

Eksempler på brudd på menneskerettighetene som skjer i mottakerland kan være bruken av 'detention centre', tvungen deportasjon, mangel på rettfer-

dig saksbehandling, tilfeldig konfiskering av dokumenter, ikke tilgang på utdanning, mangel på adekvat bolig, manglende tilgang på helsehjelp, manglende tilgang på arbeid og utnytting på arbeidsmarkedet, lite muligheter til medlemskap i organisasjoner (for eksempel fagforeninger) og restriksjoner på muligheten til å uttale seg (Amnesty 2006).

Når det gjelder papirløse migranter, stilles Norges egen menneskerettighetspraksis på prøve. Det er vesentlig å være klar over at papirløse migranter, slik rapporten fra Amnesty viser, er en sårbar gruppe som i risikozonen for å bli utsatt for menneskerettighetsbrudd.

Sverige blir i en rapport fra FNs spesialutsending Paul Hunt kritisert for å ikke gi asylsøkere og papirløse god nok tilgang til helsetjenester, i forhold til FNs konvensjon om sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter. Konvensjonen sier at "(...) konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til den høyest oppnåelige helsestandard, både fysisk og psykisk" (FN-sambandet 2008). Hunt mener at Sveriges praktisering av loven og praksis "(...) regarding the health care accessible to asylum-seekers and undocumented foreign nationals is not consistent with international human rights law" (Hunt 2006:20). Når Sverige blir kritisert for dette, som har spesifikke helsetilbud til papirløse, er det rimelig å tro at Norge kan bli utsatt for samme kritikk. Norge er forpliktet å tilby papirløse migranter den høyest oppnåelige helsestandard når det gjelder forebygging, kroniske sykdommer eller oppfølging og behandling. Det er neppe tilfelle i dag.

Helse og likebehandling

At folk har den best oppnåelige helse gagnar både det enkelte individ og samfunnet som helhet. Det er helseøkonomisk

lønnsomt å bidra forebyggende til folks helse, ettersom de har rett på øyeblikkelig hjelp når helseproblemet har eskalert (Den Norske Legeforening 2008). I et smittevernperspektiv er det svært uheldig at diagnoser ikke blir satt og behandling ikke blir gitt for tuberkulose, hepatitt eller hiv. Det er dessuten slik at den medisinske etikkens mest grunnleggende prinsipp er at menneskers rett til helsehjelp skal være lik for alle og styres bare av det medisinske behovet (Svenska Røda Korset et al 2007). Hvilken økonomisk, juridisk eller sosial posisjon en person har skal ikke ha noen betydning, heller ikke hvilken politisk eller religiøs tilhørighet man har, ei heller ens kjønn eller etnisk bakgrunn (Svenska Røda Korset et al 2007).

Legeforeningen mener at regelverket knyttet til papirløse migranternes rett til helsehjelp må klargjøres (Den Norske Legeforening 2008). Helse- og omsorgsdepartementet har i skrivende stund påtatt seg ansvaret for at dette skal gjøres (Sæveraas 2008). Legeforeningen går enda lenger og mener at "(...) myndighetene må sørge for at personer uten lovlig opphold kan få dekket sitt behov for nødvendige helsetjenester, også utover øyeblikkelig hjelp" (Den Norske Legeforening 2008:56). Spesielt er man oppatt av at papirløse barn skal få tilgang til helsetjenester. Paul Hunt råder i sin rapport Sverige til å "(...) reconsider its position with a view to offering all asylum-seekers and undocumented persons the same health care, on the same basis, as Swedish residents. By doing so, Sweden will bring itself into conformity with its international human rights obligations" (Hunt:20).

Etisk humanitært perspektiv

Prinsippet om humanitet betyr at alle mennesker skal behandles med verdighet uansett hvilken situasjon de befinner seg

i. Dette er en av grunnene til at individer, men også stater hjelper mennesker som er utsatt for krig, humanitære katastrofer, naturkatastrofer, men også mennesker som er i humanitære kriser forårsaket av politisk uvilje eller uro. Å tenke humanitært betyr å yte bistand til alle, uansett hvilken situasjon de er i og hva som har forårsaket nøden eller situasjonen.

I et etisk humanitært perspektiv er det spesielt viktig å bidra overfor de mest utsatte og sårbare. Papirløse migranter er i seg selv en utsatt gruppe, men innen gruppen er, som utdypet tidligere, barn og kvinner aller mest sårbare. Organisasjoner i andre europeiske land påpeker viktigheten av å gi barn og kvinner ekstra oppmerksomhet. Samtidig er det ikke ønskelig å lage en inndeling med 'verdige' og 'uverdige' trengende, der noen ses på som reelle flyktninger eller lidende (ofte kvinner og barn), mens andre ses på som kriminelle eller "lykkejegere" (ofte menn).

Det vil alltid være noen som utnytter systemet og urettmessig får tjenester eller økonomiske midler de ikke har rett på. Dette kan imidlertid ikke være et argument for å ikke gjøre noe overfor en gruppe som helhet. Hvilke eventuelle konsekvenser det har å hjelpe papirløse, eksempelvis at det kommer flere asylsøkere til Norge, er heller ikke et argument for å ikke hjelpe mennesker i nød. Å handle etisk baserer seg ikke på hva som er lønnsomt, men hva som i gitte situasjoner er riktig.

Det har vært diskutert i media og blant humanitære organisasjoner om det er straffbart å hjelpe papirløse migranter, jfr. forslag til ny utlendingslov § 118. I følge den siste behandlingen av utlendingsloven i Stortinget har kommunal- og forvaltningskomiteen påpekt at det ikke skal være ulovlig for humanitære organisasjoner å

yte bistand og hjelp til papirløse migranter (Stortinget 2008). Likevel kan det tolkes slik at det settes en grense for hva slags hjelp det er lov å tilby.

Etter vårt syn bør ikke myndighetene innskrenke rommet for humanitær bistand ved at den 'rangeres', eller ved at man må be om tillatelse i forhold til hvilken humanitær bistand man kan gi. I et brev til Arbeids- og inkluderingsdepartementet presiserer derfor åtte humanitære organisasjoner, blant dem Kirkens Bymisjon, at det er "(...) svært viktig at denne grensen ikke avgjøres på bakgrunn av innholdet i den aktiviteten som blir utført, eksempelvis ved at helsetjenester til irregulære blir tillatt, mens juridisk rådgivning er ulovlig. Etter vår oppfatning må denne grensen heller avgjøres ut fra hva som er hensikten ved å utføre oppgaven. Hvis hensikten er å dekke et humanitært behov, vil dette ikke være i strid med loven" (Røde Kors et al 2008).

Globalt perspektiv

Hva slags samfunn ønsker vi? Å yte bistand til de mest utsatte og marginaliserte kan være et mål på et samfunns neste-kjærlighet. Lederen i Rosengrenskastiftelsen uttrykker det slik: "Jeg synes saken om papirløse migranter er en sak om hvor siviliserte man er som land" (Sjøgren 2008). Et sivilisert samfunn må være et samfunn der alles stemme blir hørt, der ingen blir diskriminert, og der selv de mest sårbare og utsatte har god livskvalitet. Forholdet til de papirløse blir også i denne sammenheng en viktig test.

Under prosjektet har noen kalt papirløse migranter for vår tids fredløse. Gruppen omtales ofte negativt som lykkejegere, jukseflyktninger og ulovlige. Det kan nå se ut til at papirløse migranter befinner seg nederst på rangstigen i det norske samfunnet, kanskje sammen med uten-

landske tiggere og afrikanske prostituerte.

En kan spørre om hva som er fundamentalt annerledes med papirløse migranter i forhold til andre utsatte og marginaliserte grupper. Hvorfor er det vesentlig annerledes og mer kontroversielt å skulle yte bistand til en papirløs? Et argument som ofte gjentas er at det er bortkastet å bruke ressurser på mennesker som likevel skal ut av landet. Til det kan en svare at dette uansett kan være et viktig bidrag som kan komme til gode et annet sted, eksempelvis i et fattig land, i en annen del av verden. Å gi mennesker kunnskap, styrke og verdighet kan aldri være bortkastet – og er uavhengig av nasjonale grenser.

Norge er en del av en globalisert verden der betydningen av nasjonale grenser i mange henseender er svekket – i hvert fall for noen. Vi lever i en felles verden, der også problemer andre steder angår oss. Med Schengensamarbeidet er grensene blitt åpne for fri flyt av mennesker, tjenester og varer innen Europa. Men vårt ansvar og forpliktelser strekker seg lenger enn Europas grenser.

Det er viktig å skape forståelse for mennesker på flukt, for menneskers drømmer om noe bedre. Det er ikke underlig at mennesker ønsker seg hit: "Deres drømmer handler også om frihet, muligheter og trygghet. Det er ikke vanskelig å forstå at mennesker leter etter veier - mulige og umulige, lovlige og ulovlige - ut av fattigdom og opplevd fangenskap, bort fra undertrykkelse og menneskerettighetsbrudd, til samfunn med jobbmuligheter og velferdsordninger hinsides alt de ellers har sett" (Stålsett 2008:30). I et historisk perspektiv er det ikke så lenge siden hele 800 000 nordmenn emigrerte til Amerika, på jakt etter arbeid og inntekt, på jakt etter lykken og et bedre liv.

Oppsummering og anbefaling

Prosjekt papirløse migranter og denne rapporten har vist at livssituasjonen til papirløse migranter i Norge er vanskelig. De fleste papirløse i Norge lever i skjul og de opplever problemer, dilemmaer og utfordringer i dagliglivet og i forhold til helse, arbeid og bolig. Rapporten har også trukket inn spesielt sårbare og utsatte grupper blant de papirløse slik som kvinner og barn. Mange av de papirløse i Norge ønsker ikke å returnere til sine hjemland, selv om dette kreves fra norske myndigheters side.

Rapporten har vist at papirløse migranter i Norge har begrensede juridiske rettigheter og få muligheter. Mange lar være å oppsøke hjelpeapparatet. Likevel er det viktig å påpeke at papirløse migranter har menneskerettigheter på lik linje som alle andre, og at disse må respekteres. Flere offentlige instanser og frivillige humanitære organisasjoner møter papirløse migranter. Noen bidrar, mens andre føler seg maktesløse.

Besøkte tiltak og tilbud i Europa har blitt diskutert og vurdert. Man har sett hva som kan overføres til norske forhold og hverdag. Gode tips tas med videre og dårlige erfaringer skal læres av. Hvorfor det er viktig å engasjere seg i dette spørsmålet, er belyst ved å trekke frem etiske og humanitære perspektiver og internasjonale forpliktelser.

Kirkens Bymisjon bør bidra til å avdekke at papirløses situasjon i Norge er problematisk, og en utfordring for samfunnet som helhet. Papirløse migranter er her, de har behov og trenger bistand. Grunnleggende behov må dekkes og menneskerettighetene må holdes i hevd også for denne gruppen. Kirkens Bymisjon bør følgelig vurdere, i samarbeid med andre aktører, å iverksette konkrete humanitære tiltak overfor gruppen i tråd med hva som er tilfelle i andre vesteuropeiske land.

Kilder

Litteratur:

Aale, PK, 2008, "Forsterket grensek kontroll" i Aftenposten 23.feb. 2008

Aambø, Arild 2007, "...og hvem skal betale for dem?" i Aftenposten 17.november 2007

Aftenposten 2007, div. utgaver høsten 2007, tall fra UDI 2000-2007

Aftenposten, "Hvorfor kommer ikke legen? Hvorfor gråter mamma alltid" i Aftenposten, 18.nov. 2007

Aftenposten, "Er bekymret for de papirløse", i Aftenposten 24.nov. 2007

Amnesty International 2006, "Living in the Shadows: A primer on the human rights of migrants", Amnesty International Publications, London

Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2004, "Nødhjelp til personer uten lovlig opphold", brev til landets kommuner 4.10.2004 på www.regjeringen.no mai 2008

Ask, AO, 2008, "-EU bedrer norsk asylpolitikk" i Aftenposten 6.juni 2008

Bicocchi L. og LeVoy, M. 2007a, "Undocumented Migrants Have Rights! An Overview of the International Human Rights Framework", PICUM, Brussel

Bicocchi, L. og LeVoy, M 2007b, "PICUM's Main Concerns About the Fundamental Rights of Undocumented Migrants in Europe in 2006", PICUM, Brussel

Brunovskis, A. og Bjerkan L. 2008: "Research with irregular migrants in Norway. Methodological and ethical challenges and emerging research agendas". Fafo, Utlendingsdirektoratet 2008, Oslo

Cimade 2008, div. opplysninger på fransk, på www.cimade.org, juni 2008

Den Norske Legeforening 2008, "Likeverdige helsetjenester? – Om helsetjenester til ikke-vestlige innvandrere", Den Norske Legeforening, Oslo

Flyktninghjelpen 2008, "Flyktningregnskapet 2008. Alt om mennesker på flukt over hele verden", Flyktninghjelpen, Oslo

FN-sambandet 2008a, "Verdenserklæringen om menneskerettighetene", på www.fn.no, juni 2008

FN-sambandet 2008b, "FNs konvensjon om barnets rettigheter" på www.fn.no, mai 2008

FN sambandet 2008c, "FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter" på www.fn.no juni 2008

Folkehelseinstituttet 2005, "Rutiner for å sikre at asylsøkere med tuberkulose kan bli i Norge under behandling", MSIS-rapport, meldingssystem for smittsomme sykdommer 2005:33:29, på www.fhi.no, juli 2008

Hansen, Bjarne Håkon 2007, "Den ulovlige underklassen" i www.regjeringen.no, publisert 6.12.2007, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Oslo

Hansen, Bjarne Håkon 2008, "-Kan ikke belønne ulovlige innvandrere" i Aftenposten 24.mai 2008

Hunt, Paul 2006, "Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Paul Hunt. Mission to Sweden", United Nations, General Assembly, Human rights council, New York

Internasjonale Røde Kors og Røde Halvmåne 2007; "International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, 16 th Session of the General Assembly, Item 12 of the agenda: Migration", Geneve

International Organization og Migration 2008, "Det frivillige returprogrammet (VARP)", på www.iom.no juni 2008

Jakobsen, Marianne, Sveaass, Nora, Johansen, Lars Erik Eide og Skogøy, Elin 2007, "Psykisk helse i mottak: Utpøving av instrumenter for kartlegging av psykisk helse hos nyankomne asylsøkere", Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, rapport nr 4/2007, Oslo

Johansen, Mette 2008, "Sa opp jobben i protest" i Klassekampen 13.juni 2008

Justis- og politidepartementet, "Ny forskrift trykker rettssikkerheten på Trandum", på www.regjeringen.no, august 2008

Khosravi, Shahram, "Hvem er de papirløse?" i Aftenposten 18.november 2008.

Lampion og Doktors van de Werald (Medicins du Monde) 2007, "Without legal papers to visit a doctor it's possible", Lampion og Mdm, Amsterdam

Laupstad, I, 2008, "De ureturnerbare" i Klassekampen 27.mai 2008

Medicins du Monde 2007, "It's necessary to forge respect, not fear. European survey on undocumented migrants' access to health care", Medicins du Monde, Paris

Opplæringsloven, 17.august 1998 nr 61, i www.lovdatab.no, juni 2008

Pasientrettighetsloven, lov 2.juli 1999 nr 63 i www.lovdatab.no, juni 2008

PICUM 2008, "Organizations and links. France", i www.picum.org, juni 2008

Redda Barnen Sverige 2007, "Barn utan papper. Barn først og främst", red. Anne Walderhorn, Redda Barnen Stockholm

Røda Korset Sverige 2008, "Retten til sjukvård gjelder inte alla", presentasjon konferanse 24.januar, Oslo

Røde Kors, Caritas, Den Norske Helsingforskomitee, Flyktningshjelpen, Kirkens Bymisjon, Leger uten grenser, Noas og Redd Barna 2008, "Presisering av lovlig humanitær assistanse", skriv til Arbeids- og inkluderingsdepartementet 19.juni 2008, Oslo

Seif 2007, i diverse utgaver av Aftenposten høsten 2007

Smittevernloven, lov 5.august 1994 nr 55, på www.lovdatab.no, juni 2008

Stiftelsen Kirkens Bymisjon Oslo 2005, "Personer uten lovlig opphold i Norge", styresak 18.oktober 2005, styret SKBO, Oslo

Stokke, O. 2008, "Smuglere gir asylrekord", i Aftenposten 7.mars 2008

Stortinget 2008, "Innst.O.nr.42 (2007-2008). Innstilling fra kommunal- og forvaltningsskomiteen om lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingssloven)", på www.stortinget.no

Stålsett, Sturla 2008, "De usynlige tilstede", Fontene nr 2/2008, Oslo

Svenska Røda Korset, Rädda Barnen, IFMSA och Rosengrenskastiftelsen 2007, "Varför ska asylsökande och papperslösa migranter ha tillgång till sjukvård på lika villkor som svenska medborgare?", Svenska Røda Korset, Rädda Barnen, IFMSA och Rosengrenskastiftelsen

Utan papper 2008, "Skola", på www.utanpapper.nu, Redd Barna Sverige, juni 2008,

Utlendingsdirektoratet 2006, "Rutinebeskrivelse for arbeidsoppgaver i ventemottak", Utlendingsdirektoratet, Oslo

Utlendingsdirektoratet 2007: "Tall og fakta 2007", Utlendingsdirektoratet, Oslo

Utlendingsdirektoratet 2008a, "Antall asylsøkere totalt til Norge for 2006" på www.udi.no, juni 2008

Utlendingsdirektoratet 2008b, "Enda flere søker asyl" på www.udi.no, juni 2008

Utlendingsdirektoratet 2008c, "Asyl, vern og oppholdstillatelse på humanitært grunnlag", på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008d, "Ventemottak" på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008e, "Schengensamarbeidet" på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008f, "Arbeid og opphold i Norge (EU/EØS/EFTA-borgere)" på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008g, "Flyktninger og asyl", på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008h, "Hvordan er saksgangen i asylsaker", på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008i, "Hvem trenger visum?", på www.udi.no, juli 2008

Utlendingsdirektoratet 2008j, "Nytt prosjekt om ulovlig innvandring", på www.udi.no, februar 2008

Zhang, Li-Chun 2008: "Developing Methods for Determining the Number of Unauthorized Foreigners in Norway", Statistisk Sentralbyrå/Utlendingsdirektoratet, Oslo

Muntlige kilder

Arwidsson, Charlotte 2008a, prosjektkoordinator Sveriges Røde Kors, innlegg på konferanse 24.januar 2008, Oslo

Arwidsson, Charlotte 2008b, prosjektkoordinator Sveriges Røde Kors, samtale/intervju 13.februar, Stockholm

Bjørke, Marta 2008, leder Oppsøkende Tjeneste, Oslo kommune, samtale/intervju 23.januar, Oslo

Corp, Emmanuelle 2008, leder MdM klinikk i Paris, samtale/intervju/omvisning 13.mars 2008, Paris

Drage, Mona 2008, bistandskonsulent Landsforeningen for hjerte og lungesyke, samtale 10.juli 2008

Friberg, Jon Horgen 2008, forsker Fafo, foredrag seminar i Helsedirektoratet 12.juni 2008, Oslo

Frydenborg, Eva 2008, prosjektkoordinator Nettverk for integrering av innvandrere og flyktninger, Norges Kristne Råd, samtale/intervju 6.februar 2008, Oslo

García, Jose Miguel Morales 2008, generalsekretær Acoge Andalucía, samtale/intervju 15.april 2008, Sevilla

García-Antón, Jorge Escobar 2008, medarbeider Provivienda, samtale/intervju 16. april 2008, Madrid

Granberger, Tyko, 2008, prosjektarbeider Utan Papper, Redd Barna Sverige, samtale 4.april, Brussel

Hamid, Hawal 2008, fungerende leder Brenneriveien statlige asylmottak, samtale/intervju 8.juli 2008, Oslo

Hjertnes, Bjørn 2008, konstituert leder H7, Kirkens Bymisjon Oslo, samtale/intervju 16.januar 2008, Oslo

Hogereud, Inger-Lise 2008, juridisk rådgiver Hiv Norge, foredrag seminar 29.april, Oslo

Huijstee, Dominique van 2008, ansatt Stichting LOS, samtale/intervju 25.februar 2008, Utrecht

Johnsen, Nils 2008, fastlege Oslo, samtale/intervju 28.april 2008, Oslo

Landsforeningen for hjerte og lungesyke 2008, møte med fire ansatte 28.mars 2008, Oslo

Lægdene, Olav, 2008, virksomhetsleder Nadheim kvinnesenter, Kirkens Bymisjon Oslo, samtale/intervju 8.januar 2008, Oslo

Magelssen, Ragnhild 2008, daglig leder Avdeling for migrasjonshelse, Oslo kommune, samtale/intervju, 5.februar, Oslo

Martinsen, Jon Ole 2008, medarbeider Selvhjelp for innvandrere og flyktninger, samtale/intervju 1.april 2008, Oslo

Mensinga, Marjan 2008, koordinator Lampion, samtale/intervju 25.februar 2008, Utrecht

Misje, Turid, 2008, ansatt Prosentret, samtale/intervju 27.februar 2008, Oslo

Møtestedet 2008, Kirkens Bymisjon Oslo, møte med ansatte 8.januar 2008, Oslo

Nesset, Harald 2008, leder ved Lier Ventemottak, samtale/intervju 29.februar 2008, Lier

Padre Antonio 2008, leder Karibu, samtale/intervju, 16. april 2008, Madrid

Rieber Mohn, Libe 2008, statssekretær Arbeids- og inkluderingsdepartementet, innlegg Utlendingsdirektoratet 23.juni 2008, Oslo

Simonnet, Nathalie 2008, koordinator Medicens du Mondes arbeid for papirløse i Europa, samtale/intervju 13.mars, Paris

Sjøgren, Anne 2008, ordførande Rosengrenskastiftelsen, samtale/intervju 29. januar 2008, Gøteborg

Smit, Ronald 2008, leder av RUIS, samtale/intervju 25.februar 2008, Utrecht

Stenum, Helle 2008, forsker, samtale/intervju 26.mars 2008, København

Sæveraas, Hege 2008, jurist Helse- og omsorgsdepartementet, samtale/møte 28.april 2008, Oslo

Valgåra, Harald 2008, nestleder Legevakta, telefonsamtale 28.april 2008, Oslo

Varvin, Sverre 2008, forsker Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, samtale/intervju 7.juli 2008, Oslo

Vestin, Sanna, 2008a, innlegg konferanse, 24.januar 2008, Oslo

Vestin, Sanna, 2008b, prosjektarbeider Utanpapper.nu, Redd Barna Sverige, samtale/intervju 14.februar 2008, Stockholm

Vollebæk, Line Ruud 2008, miljøterapeut ved Uteseksjonen, Rusmiddeletaten, Oslo kommune, samtale/intervju 11.februar 2008, Oslo

Zwager, Bea 2008, leder SPAZ, samtale/intervju 11.mars 2008, Zurich

Stiftelsen Kirkens Bymisjon Oslo
Tollbugata 3, 0152 Oslo
Gavekonto: 7011 05 18593
Telefon: 22 36 55 00 / 02005
E-post: firmapost@skbo.no
Internett: www.bymisjon.no